

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עידה"ק ירושלים תובב"א

סעודה שלישית

בי תצא תשב"ז (חלק ג)

על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים

- ביאור ג' המעמים הנזכרים באיסור עמוני ומואבי א' שיעצו להחטיאם
- ב' שלא קידמו בלחם ומים ג' ששכרו את בלעם בן בעור • במדרש וגמרא: טענת בני ישמעאל בימי אלכסנדר מוקדון, שמוגיע להם פי שנים בארץ ישראל משום חלק בכורה • דוד נקרא בָּכוֹר, וכן כל ישראל, על שם שיירשו פי שנים בעולם הזה ובעולם הבא • אברהם מסר נפשו על הצלת לוט, עבד נשמת דוד ומשיח שהיה ממון בו • ישוב קושיית מהרש"א: האיד רצה דואג וסייעתו לחלוק על בית דינו של בועז • היתר דעמונית ומואבית היתה בסוד מפני המקטרג שלא יעכב השתלשלות מלכות בית דוד • זוהר הק': בחר ה' בירושלים רק בזכות דוד שהיה המלך • להיות הלכה כמותו הוא רק על ידי השראת השכינה • הגאולה ותקומתם של ישראל תלוי בענין מלכות בית דוד •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ה לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

צו מנדב זיין רופט: 1-718-388-5519 | אויטאמאטיש דורך קרעדיט קארד: #1700 845-366-2793

לשון קדשו - קונטרס רפ (חלק ג) 27 מינוט מתוך 86 זייער קלאר ★★★★★

לשון קדשו: 929-522-1515

ברוקלין: 718-298-4641
ארץ ישראל: 072-2223419
79 → 2 → 5 → 6 → 27.3

קול אוצר יהודא

ארץ ישראל: 072-3275205
ענגלאנד: 0330-350-3110
פעקס: 718-650-2970

דרוק 1 דערנאך 804 פאר די רעקארדינג פון די וואך. פאר הערות דרוק 3

• ברכת מזל טוב •

הר"ר אברהם ברוך גרינפעלד הי"ו

לאירוסים בנו החתן יעקב נ"י - עב"ג

בת הר"ר הערשל גרינהוט הי"ו

• וְהֵם יַעֲלוּ לְזָכְרוֹן •

לע"נ האי גאון וצדיק חסידא ופרישא, ממובחרי תלמידי רביה"ק זי"ע וממנחתיו שמועתו, ובשליחותו עמד לשרת במאנמריאל, והעמיד תלמידים לאלפים, עמוד צלותהון ואהובן של ישראל, עושה חסד לאלפים, אביהם של יתומים ושוברי לב

הגה"צ רבי משה מנחם זצ"ל מירנויער

בן הרה"ח רבי משה מנחם ז"ל - דופ"ן ור"מ סאטמאר מאנמריאל - בעל שו"ת "מנחם משיב"

הוא הגביר הקם קל, אשר פקד עלינו לנשת אל העבודה ולעסוק בקדשים, להוציא לאור הקונטרסים "לשון קדשו", לפרש ולבאר ולהפיץ דבריו של רביה"ק זי"ע שיבואו רבים ויהנו מאור תורתו. ודרש ובקש מאנ"ש ותלמידיו לעמוד לימינו שנוכל להמשיך בעבודת הקודש. נפטר ביום י"ד אלול תשפ"א

לע"נ הרב החסיד הישיש
רבי מרדכי ישראל ז"ל
געלבמאן
ב"ר אברהם ז"ל
נפטר י"ב אלול תשע"א

הגאון הצדיק מגדולי הרבנים, הריף ובקי טובא,
העמיד תלמידים הרבה והרביץ בהם תורה יראה וחסידות,
גדר גדר ועמד כפריץ
הגה"צ רבי צבי יששכר דוב זצ"ל ב"ץ
אב"ד בית יוסף צבי דושינסקי וראש ישיבת תורת אש
ממובחרי תלמידי רביה"ק זי"ע רבוק בתורתו ודולה ומשקה לאחרים
ופעל למען חינוך הצבור ועניי ארה"ק
בן הגה"צ רבי אשר שמואל הכהן זצ"ל אבד"ק דושינוי
נפטר י"ג אלול תשע"ח

האשה החשובה מרת
הענדל ע"ה פאזנער
ב"ר יהואל הכהן ז"ל
אשת יכלה"א רה"ח ר' דוד שלישי"א
נפטרה י"ח אב תשפ"ה

האשה החשובה מרת
פערל ע"ה ענגעל
ב"ר יהוקאל זאב ז"ל
אשת רה"ח ר' יצחק מנחם ז"ל
נפטרה י"ב אלול תשס"ט

הרב החסיד רבי
אפרים פישל ע"ה
פריעדמאן
ב"ר אהרן ז"ל הי"ד
נפטר י"ב אלול תשע"א

רה"ח רבי משה אפרים ב"ר ארי' ז"ל הערשקאוויטש - וונתו מרת שפרה יענמא ע"ה ב"ר משה יודא ז"ל

KolSatmar.com

לז

קושיית ודקדוקים בפסוק לא יבא עמוני ומואבי

קושיא יא

במעם איסור עמוני ומואבי, אמרה תורה על דבר

אשר לא קדמו וגו', ואשר שכן עליך את בלעם וגו'

ווייטער שטייט - [אויך] בעניינא פון דוד'ן^א - שטייט אין די וואָכעדיגע סדרה:

לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' [גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה'] עד עולם. על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים, ואשר שכן עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך.

ולא אבה ה' אלקיך לשמע אל בלעם, ויהפך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה כי אהבה ה' אלקיך. לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיה לעולם.

לח

ומפרש רש"י דאמרו על דבר', הוא כענין נוסף בפני עצמו, והכוונה על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם

זאגט רש"י^ב, על דבר', וועגן דיבור^ג, (דהיינו) די עצה אשר יעצו להחטיאכם, מ'זאל ענק מחטיא זיין.

לט

ולהלן מפרש עוד רש"י במעם שהחמיר בעמוני ומואבי יותר מבמצרי, משום גדול המחטיא

את חבריו יותר מן ההורגו. ואם כן מוכח דמעם זה שיעצו להחטיא, הוא מעם גדול ועיקרי

און ווייטער נאך זאגט רש"י^ד, [דאצל] אָדום שטייט [שגור אדומין] מעג קומען בקהל ה' בדור שלישי, און 'זיי' נישט [גר עמוני ומואבי. און] כאַטשיג אָדום איז דאָך קידמם בחרב, און 'זיי' האָבן זיי נאָר מחטיא געווען אָבער זיי זענען נישט געגאָנגען בחרב, די מואבים. נאָר [ווייל] גדול המחטיא את חבריו יותר מן ההורגו, איבערדעם איז דאָס האַרבער, איבערדעם איז עד עולם. אזוי זאגט ער, ברענגט ער [פון ספרי]^ה.

^א דכבר האריך רבינו לעיל בעניינא דדוד בהדקדוקים על פרשת יפת תואר ופרשת בן סורר ומורה (הנדפסים בחלק א' וב' של הקונטרס).

^ב ברש"י (כג, ה): על דבר'. על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם בטרוד. ובפירוש המזרחי שם: על העצה שיעצו להחטיאכם. כדכתיב (מטות לא, טז) בדרך בלעם. ותניא בספרי (פסקא רג) כשהוא אומר על דבר, אף על העצה. וכן הוא אומר (מכילתא, ח) זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב. [והכוונה בזה] דאם לא כן על דבר' למה לי. הוה ליה למכתב, 'על אשר לא קדמו אתכם', אלא על כרחך לומר דהכי קאמר, על דבר העצה, 'על אשר לא קדמו אתכם, ואשר שכן עליך.

^ג כ"ה בשפתי חכמים שם: דאם לא כן דבר' למה לי, הוה ליה למימר 'על אשר' לא קדמו וגו', אלא הכי קאמר קרא, על הדיבור, כלומר על העצה. אשר לא קדמו וגו', כלומר ובשביל דבר זה נמי, ורצ"ל ד'אשר' כמו 'ואשר'.

^ד ברש"י (כג, ח-ט): לא תתעב אדמי. לגמרי, אף על פי שראוי לך לתעבו, שיעצו בחרב לקראתך. לא תתעב מצרי. מכל וכל, אף על פי שזורקו זכוריים ליאור, מה טעם, שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק. לפיכך בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו'. ושאר האומות מותרין מיד. הא למדת, שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו, שההורגו הורגו בעולם הזה, והמחטיא מוציא מן העולם הזה ומן העולם הבא, לפיכך אָדום שקדמם בחרב לא נתעב, וכן מצרים שטבעום, וְאֵלוֹ שהחטיאום נתעבו.

^ה בספרי כאן (פסקא מב): רבי שמעון אומר, מצריים הם טבעו ישראל בים, ואדומים הם קדמו את ישראל בחרב, ולא אסרם הכתוב אלא עד ג' דורות. עמונים ומואבים מפני שנטלו עצה להחטיא את ישראל, אסרם הכתוב איסור עולם. ללמדך שמחטיא האדם קשה לו מן ההורגו, שההורגו מוציא מן העולם הזה ומהעולם הבא, והמחטיא מוציא מן העולם הזה ומן העולם הבא.

מ

ולפי זה הוא תמוה, דאם המחטיא קשה אף מן ההורגו, אם כן למה בהטעם **אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בְּלָחֶם** ובמִים האריך הכתוב כל כך לפרשו בהדיא, במקום שטעם העיקרי על שיעצו להחטיאם, הוא רק נרמז ברמז בלשון על 'דבר'.

יא) קומט דאך אויס, [לפי זה] ליגט די גאנצע זאך [מה שנאסרו עמון ומואב עד עולם, עיקר הטעם מונח] אין דעם וואָס זיי האָבן מ'יעץ געווען ל'החטיאם [שזה קשה יותר מן ההורגו, וכל שכן מן מניעת הבאת לחם ומים]. און דאָס איז נאָר 'בְּרִמְזוֹ' אין פֿסוק, [בלשון] על 'דבר'. [אבל להדיא] אין פֿסוק שטייט גאָר עפעס אַנדערש [אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בְּלָחֶם ובמִים, ואם עיקר הטעם והחילוק הוא בשביל שהחטיאום, אם כן] וואו קומט צו דעם [דער] אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בְּלָחֶם ובמִים, דאָס איז דאָךְ אַ קלייניגקייט, אַ הֶבֶל [לעומת מה שהחטיאו אותם, שהוא קשה אף מן ההורגו].

מא

קושיא יב

וכמו כן יוקשה על זה מטעם הג' שהזכיר הכתוב וְאֲשֶׁר שָׁכַר עָלֶיךָ אֶת בְּלָעַם לְקַלְלָךְ, דגם בזה הרעו הרבה יותר, והיה מני בטעם שהוא לחרו, ולמה הוצרך עוד לומר אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בְּלָחֶם ובמִים שהוא מילתא וזמרתא לעומת טעם ההוא, ועל כל פנים לא היה לו 'להקדים' טעם זה לטעם ההוא.

יב) און [גם טעם השלישי שהזכיר הכתוב] אֲשֶׁר שָׁכַר עָלֶיךָ אֶת בְּלָעַם בֶּן בְּעוֹר לְקַלְלָךְ, איז דאָךְ אויך אַרגער ווי [דער] לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בְּלָחֶם ובמִים, [דמה שלא קידמום בלחם ומים] דאָס איז אַ מילתא זוטרתא היא [לעומת וואָס] ער איז זיי געגאנגען חלילה פאַרשעלטן, [ורצה בזה] ל'הכחידם מן האָרץ חס ושלום, ער האָט דאָךְ חס ושלום געוואָלט מוֹחֶה זיין [זכרם], נו וואו קומט דאָס [דערצו] 'דער' חטא אַז זיי האָבן נישט געברענגט קיין לָחֶם ומִים.

און זיי האָבן דאָךְ נישטאמאָל געברויכט [קין לחם ומים, שהרי] זיי האָבן דאָךְ געהאַט מן ובאָר.

[ועל כל פנים] וואו קומט דער חטא צו דעם. [און] צום סוף איז ער 'מקדים' גאָר דעם חטא [שלא קידמו בלחם ומים, להא דשכרו את בלעם בן בעור].

[ועכ"פ] דאָס האָט דאָךְ גאָרנישט מיט דעם, [און] ס'איז דאָךְ גענוג אַז ער זאָגט [ווען אֲשֶׁר] שָׁכַר עָלֶיךָ אֶת בְּלָעַם בֶּן בְּעוֹר, [ולאחר שאומר כן] וואָס דאָרף ער שוין זאָגן [גם הא דאֲשֶׁר] לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם.

מב

קושיא יג

ותו דלפי זה שהקדים טעם לחם ומים לטעם דבלעם, יוקשה עוד גם על 'סדר' הכתוב, שהתחיל בענין העצה להחטיאם שזה היה על ידי בלעם, ומפסיק בענין מניעת קרימת לחם ומים דלא שייך לבלעם, ושוב חזר לטעם מענין בלעם.

יג) און דערנאָך איז דאָךְ עס גאָרנישט מְסוּדָר [דער לשון הפסוק, שהרי] קודם איז דער פסוק אַליין שווער, [שהתחיל] על 'דבר', [וממשיך] אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם, [וואָס] דאָס איז דאָךְ אַן עקסטערע זאך, דאָ [על 'דבר' מיינט] די עצה להחטיאם, און דער לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם [הוא ענין אחר, והלא הכל נאמר בהמשך אחד].

וידעראום מ'זאל זאָגן אַז ס'פעלט דאָ אַ וואָרט [היינו אות, וכאילו נאמר] על דְּבַר, און 'וְאֲשֶׁר' לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם, און דאָס איז [לעולם] צוויי זאָכן [וכדמפרש במזרחי].²

נָאָר וּוָאָס דַּעַן [אף לאחר שנוסיף לומר 'וְאָשֶׁר', אכתי קשה שהרי] עַר הָאָקֶט דָּאָךְ אִיבַעַר [בענין בלעם שהתחיל בו, להפסיק בענין קדימת לַחֵם וּמִים, ושוב חוזר אחר כך לדבר בלעם באומרו וְאָשֶׁר שָׁכַר עֲלֵיךְ אֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר. שהרי] דַּעַר עַל דְּבַר - דִּי עֲצָה - אִיז דָּאָךְ גַּעוּוֹעַן דּוֹרֵךְ בִּלְעָם, דִּי עֲצָה לִהְיוֹתִים דָּאָס אִיז דָּאָךְ גַּעוּוֹעַן דּוֹרֵךְ בִּלְעָם, [וּוָאָס] 'עַר' הָאָט זֵי גַעגַעבֵן אֵן עֲצָה רַעָה, מַפְקִיר [צו זיין בנות מואב, כדי] צו ברענגען זיי רחמנא ליצלן צו זָנוּת, [און] דָּאָס הָאָט גַעברענגט [דעם חטא] בַּעַל פְּעוֹר, [וכמו שאמר בלבק לָכֵה] אִיעֶצְךָ [בלק כה, יד], אִיךְ וועל דיר געבן אֵן עֲצָה. [איז] דִּי עֲצָה הָאָבֵן זֵי דָּאָךְ בַּאֲשַׁרְאָכֵן מִיט בִּלְעָם, אִיז דָּאָךְ דָּאָס אֵן עַקֶּסְטֶרע זאך [נשאין לו שייכות עם ענין לחם ומים], און צום סוף אִיז עַר דָּאָס מְשַׁלֵּב [בענין לַחֵם וּמִים, באומרו בהמשך אחד] עַל דְּבַר אָשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם [בִּלְחֶם וּבְמִים, ולא עם הסיפא דסיפא דמיירי מבלעם. ובאמת היה ראוי טפי לומר] ס'הָאָט גַּעדָּאָרְפֶּט שְׂטִיין 'עַל דְּבַר אָשֶׁר שָׁכַר עֲלֵיךְ אֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר', [שהרי ענין בלעם] דָּאָס הָאָט אַ שְׂיִיכוּת מִיט דַּעַם עַל דְּבַר, פֶּאָרוּוָאָס דַּעַן [לבסוף] הָאָקֶט עַר אִיבַעַר אִינדערמיט [עם ענין דלא שייך בלעם].

עַר זאָגט [ג' ענינים]: עַל 'דְּבַר', אויף דִּי עֲצָה. און אֶת אָשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם, און נאָכדעם גִּיט עַר צוריק [לענין דבלעם, באומרו] אָשֶׁר שָׁכַר עֲלֵיךְ [את] בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר, און דִּי 'עֲצָה' [שבענין ראשון] אִיז דָּאָךְ גַּעוּוֹעַן מִיט 'עֲנַנִים' [עם ענין השלישי], מִיט בִּלְעָם. אִיז דָּאָךְ דַּעַר גאַנצער הַמֶּשֶׁךְ [וסדר הענינים] פֿונעם פֶּסוּק, אִיז שווער.

מג

הקדמה לקושיא יד"ז

בגמרא יבמות דרשו, לא יבא 'עמוני' ומואבי',
עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית

לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'.

דִּי גַמְרָא זאָגט אִין יבמות דף ע"ז, [דילפינן] 'עמוני' וְלֹא עַמּוֹנִית, 'מואבי' וְלֹא מוֹאֲבִית. [און] דָּוִד הַמֶּלֶךְ אִיז אַרויסגעקומען פֿון רות הַמּוֹאֲבִיָּה, [והתירוהו בקהל ולמכות] פֿון 'דַּעַם' לִימּוּד, אַז מוֹאֲבִית אִיז מוּתָר.

¹ פירוש: אפגעשמועסט, דורכגערעדט.

² דאיתא במשנה דיבמות (עו:): עמוני ומואבי אסורים, ואיסורן איסור עולם, אבל נקבותיהם מותרות. ועל זה אמרו בגמרא שם (עו: עו:): מנא הני מילי, אמר רבי יוחנן דאמר קרא (שמואל א' י, נה) וַיִּכְרְאוּת שְׂאוֹל אֶת דָּוִד יֵצֵא לְקִרְיַת הַפְּלִשְׁתִּי אֲמָר אֶל אֲבִנָּה שֶׁר הֶעָצָא בָּן מִן זֶה הַנַּעַר אֲבִנָּה, וַיֹּאמֶר אֲבִנָּה חַי נִפְשָׁךְ הַמֶּלֶךְ אִם יִדְּעָתִי. [והרי] לֹא יָדַע לִיָּה [פירש"י: שאל לדוד], וְהַכְּתִיב (שם טו, כא) וַיִּאֱהָבֵהוּ מֶאֱדָר וְיָהִי לוֹ נֶשֶׁא כְּלִים, אֵלָא אַבְרָהָה קָא מַשְׁאִיל. [ופריך] וְאִבּוֹ לֹא יָדַע לִיָּה, וְהַכְּתִיב (שם יז, יב) וְהָאִישׁ בִּימֵי שְׂאוֹל יָקָן בָּא בְּאֲנָשִׁים, וְאָמַר רַב וְאִיתִימָא רַבִּי אַבָּא זֶה לְשִׁי אֲבִי דָּוִד, שְׁנַכְנַס בְּאוּכְלוּסָא וִיצָא בְּאוּכְלוּסָא [שר על ס' רבוא]. הִכִּי קָאֵמַר שְׂאוֹל, אִי מִפְּרִץ אֲתִי, אִי מְזֻרָח אֲתִי. אִי מִפְּרִץ אֲתִי מַלְכָּא הוּא, שֶׁהַמֶּלֶךְ פּוֹרֵץ [גדרות של אחרים] לַעֲשׂוֹת דֶּרֶךְ [לַעֲשׂוֹת לוֹ דֶּרֶךְ קֶצֶר מִבֵּיתוֹ לִפְרֹדֶס או לְכַרְמֹן] וְאִין מַמְחִין בִּידוֹ, אִי מְזֻרָח אֲתִי חֲשִׁיבָא בַּעֲלָמָא [כדמפרש רחזא ביה סימני מלכות, הלכך לֹא אֲפֻשֶׁר דְּלֹא הוּא יִישָׁאן וְכו']. אִי אָמַר לוֹ דּוֹאָג הָאֲדוּמִי, עַד שֶׁאֲתָה מַשְׁאִיל עֲלִי אִם הִגּוֹן הוּא לְמַלְכוּת אִם לֹאן, שְׁאָל עֲלִי אִם רָאוּי לְבֹא בְּקַהֲל אִם לֹאן, מֵאִי טַעמָא, דְּקָאֲתִי מְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה. אָמַר לוֹ אֲבִנָּה, תְּנִינָא עַמּוֹנִי וְלֹא עַמּוֹנִית, מוֹאֲבִי וְלֹא מוֹאֲבִית. אֵלָא מַעֲתָה מְזֻמָּר וְלֹא מַמְזֻרָת, מְזֻמָּר כְּתִיב, מִזֶּם זֶר כָּל שֵׁשׁ בּוֹ מִזֶּם זִרְוֹת. מַצְרִי וְלֹא מַצְרִית, שְׁאֵנִי הִכָּא דְּמַפְרֵשׁ טַעמָא דְּקָרָא עַל דְּבַר אָשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בִּלְחֶם וּבְמִים, דְּרַכּוּ שֶׁל אִישׁ לְקַדֵּם, וְלֹא דְּרַכּוּ שֶׁל אִשָּׁה לְקַדֵּם. הִיָּה לָהֶם לְקַדֵּם אֲנָשִׁים לְקִרְיַת אֲנָשִׁים וְנָשִׁים לְקִרְיַת נָשִׁים, אִישׁתִּיק. מִיד (שם, נז) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׂאֵל אֶתָּה בֶּן מִי זֶה הַעֶלֶם, הֵתֵם קָרִי לִיָּה נַעַר הִכָּא קָרִי לִיָּה עֶלֶם, הִכִּי קָא אָמַר לִיָּה, הִלְכָה נַעֲמָלָמָה מִמֶּךָ, צֹא וּשְׂאֵל בְּבֵית הַמֶּדְרֵשׁ. שְׂאֵל, אָמַרְוּ לִיָּה עַמּוֹנִי וְלֹא עַמּוֹנִית מוֹאֲבִי וְלֹא מוֹאֲבִית. אָקִשִׁי לָהּ דּוֹאָג כָּל הַנִּי קוֹרְשִׁיתָא, אִישְׁתִּיקוּ. בְּעִי לְאֲכַרְזֵי עֲלִיָּה, מִיד (שם, נח) וַעֲמָשָׂא בֶּן אִישׁ נַעֲשֻׂמוֹ תִּתָּא 'הִישְׁרָאֵלִי' אָשֶׁר בָּא אֶל אֲבִיגַיִל

מד

ואיתא שם דהלכה זו נתגלה כשרצה להמליך את דוד. כי דואג האדומי רצה לפוסלו משום שבא מרות המואבדי, ועל זה השיבו עמוני ולא עמונית, ועל זה הקשה דאם כן נימא נמי 'מצר' ולא מצרית, 'מקור' ולא ממורת.

שטייט אין די גמרא אזוי.

דואג האט מפלפל געווען [דערווייף], ער האט געזאגט מ'דארף אפ-פסק'נען ישי אבי דוד [מלכוא בקהל], ישי אבי דוד האט ער געוואלט אפ-פסק'נען אז ער איז אסור לבוא בקהל. [דעמאלטס ווען] זיי האבן געקלערט [על דוד בנו] צי ער איז הגון למלכות, [און דואג] ער האט געזאגט דו פרעגסט אריין צי למלכות, [והלא] ער איז גאר אסור לבוא בקהל, ער האט אים געוואלט אפ-פסק'נען.

האבן זיי געזאגט [שאמר לו אבנר, תנינא] עמוני [ולא עמונית] מואבי ולא מואבית. [ועל זה] פרעגט ער הארב, [אם כן] זאל איך זאגן 'מצרי' ולא מצרית, 'ממזר' ולא ממזרת.

מה

ועל זה השיבו לו דררשינן טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו, ואין דרכה של אשה לקדם. ועל זה שוב מען דואג, כי היה להם לקדם נשים לקראת נשים, ולא היה להם מה להשיב

הקלל, האט ער אים געענטפערט [שאני הכא דמפרש טעמא דקרא] על דבר אשר לא קדמו, דרכו של איש לקדם, ואין דרכה של אשה לקדם. האט ער אים צוריק אפגעפרעגט, היה להם לקדם אנשים לפני אנשים ונשים לפני נשים. האט ער נישט געהאט וואס צו ענטפערן, נתעלמה ממנו הלכה, ער איז שטיין געבליבן.

מו

ואז עמד עמשא בן יתר הישראלי [ובמקום אחר נאמר הישמעאלי], וחגר חרבו כישמעאל, ואמר כל מי שאינו שומע על הלכה זו, ידקר בחרב

האט זיך אויפגעשטעלט עמשא [בן יתר הישמעאלי]. ס'איז דא [דעריין] נוסחאות אין די גמרא, [דהנה] אין ירושלמי איז דא צוויי דיעות" [מי היה עמשא בן יתר, דרשב"ג אומר ישמעאלי היה, ורבנן אמרין] ישראלי [היה] און [ער] רופט אים אן ישמעאלי. [און] אין די גמרא אין בבלי איז אזוי [כדעת רבנן שבירושלמי], אז ער איז געווען א איד, ער איז נישט געווען קיין ישמעאל. [נאך] פארוואס האט מען אים עפעס א נאמען געגעבן ישמעאלי, מ'האט אים א

בת נחש, וכתוב (דברי הימים א' ב, יז) יתר הישמעאלי, אמר רבא מלמד שחגר חרבו קישמעאל, ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב, כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי, עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וכו'. מכל מקום קשיא, הכא תרגמו כל כבודיה בת מלך פנימה (תהלים מה, יד), במערבא אמרי ואיתימא ר' יצחק, אמר קרא (וירא יח, ט) ויאמרו אליו איה שרה אשתך [ויאמר הנה באהל] וגו' [דאין דרך אשה לצאת מביתה]. בירושלמי יבמות (דף מח, ב): גמ' עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית. [ופריך] ודכוותה אדומי ולא אדומית, מצרי ולא מצרית. [ומשני] כתיב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. [ופריך] היה להם לנשים לקדם [פי' לפני נשים, ומשני] כתיב ואשר שכר עליך ואשר יעץ [עי' מכה ו, ה], מי דרכו לשכור, האיש ולא האשה. מי דרכו ליעץ, האיש ולא האשה וכו'. כתוב אחד ושמו יתרא הישראלי, וכתוב אחד אומר יתר הישמעאלי. רבי שמואל בר נחמן אומר ישמעאלי היה, ואת אמרת ישראלי, אלא שנכנס לבית דינו וכו', ומצאו יושב ודורש פנו אלי והנשעו כל אפסי ארץ [ישעי' מה, כב], ונתגאיר, ונתן לו את בתו. ורבנן אמרין ישראלי היה, ואת אמרת ישמעאלי, אלא שחגר מתניו כישמעאלי, ונעץ את החרב בבית דין, או נהרג או נהרג, או נקיים דברי רבי, כל מי שהוא עובר על הלכה זו בחרב זו אני הורגו, עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וכו'.

נאָמען געגעבן 'ישמעאל'. זאָגט ער פאַרוואָס, [לפי] שחגר חרבו, ער האָט זיך אַנידערגעשטעלט מיט אַ חרב, כישמעאלי אַזוי ווי אַ ישמעאל, מיט אַ שווערד, [ואמר] כל מי שאינו שומע הלכה זו יִדְקָר בַּחֶרֶב, כן מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי, עמוּנִי וְלֹא עֲמוּנִית מוֹאֲבִי וְלֹא מוֹאֲבִית.

מז

ומסיק הגמרא דמכל מקום קשיא, דהיה להם לקדם נשים לקראת נשים. ומתוך כל כבודתה בת מלך פְּנִימָה בתיב, ואין דרך נשים לצאת בשוק ואפילו לקראת נשים, ועל כן אין לחייב את הנקבות על שלא קידמום בלחם ומים

פרעגט די גמרא, מכל מקום קְשִׁיא^ט.

ענטפערט די גמרא, אף על פי כן [איז] אין דרכה של אשה לְקָדֵם [אפילו לנשים, משום] כָּל כְּבוֹדָהּ בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה.

- הגם די מוֹאֲבִים זענען נישט געווען אַזעלעכע, זיי זענען נישט געווען קיין צָנוּעוֹת. אָבער אף על פי כן, מ'קען זיי נישט 'מַחֲיִב' זיין דערויף [לפי שאין דרכה של אשה לקדם, משם צניעות]. אַזוי מוז איך זאָגן פֶּשֶׁט אין די גמרא^ט. - אַזוי שטייט אין די גמרא.

מח

ובמדרש איתא עוד כי שמואל הנביא בעצמו השיב להם כך, כדי שלא להוציאם חֶלֶק בלא תשובה [ומשמע דבאמת יש בזה עוד טעם פנימי בסוד, אלא התירוץ במשמעות הפסוקים הוא כך]

[און] אין מדרש רבה אין רות^ט, שטייט אַבִּיסל מער באַריכות.

- אין ירושלמי^י איז אויך דאָ אַ גאַנצער שמועס דערינען, [און] אין ירושלמי איז דאָ צוויי דיעות, צי ישראלי, צי ישמעאלי (וכדלעיל). -

אין מדרש רבה זאָגט ער אַזוי^ט, נתעלמה ממנו הלכה, ער האָט נישט געוואוסט וואָס צו ענטפערן [על קרשיית דואג דהיה להם לנשים לקדם לפני נשים], און ער איז געלאָפֶּן צו שמואל'ן, שמואל הנביא.

האָט אים שמואל הנביא געענטפערט, דאָס האָט געזאָגט דוֹאָג, [און] דוֹאָג איז אַ מִין, [וועם] מ'דאַרף נישט ענטפערן. נאָר אף על פי כן, להוציאך חֶלֶק אי אפשר, איך

^ט מה שהקשה דואג, דגם נשים היה להם לְקָדֵם לפני נשים

^י ו"ל היפה ענף (על רות רבה שם): פירוש, כיון דדרך האשה להיות צנועה פנימה, ולא יוצאת לחוץ, לכן דרכה שלא להוציא לחם ומים לקראת הבאים, ולכן אינן בכלל עונש אֲשֶׁר לא קדמו, אלא אנשים.

^ט ברות רבה (ד, א) איתא שם כל הענין שבירושלמי דלעיל, ומה שנחלקו אם עמשה היה בן ישראלי או ישמעאלי, ולהלן שם (ד, ט) איתא עוד ו"ל: וכראות ש'אול את דוד יצא לקראת הפלשתי [אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר מי נפשו המלך אם ידעת] (שמואל א' יז, נה), ולא הוה חכים ליה, אתמול הוה משלח לאמר ליש'י (שם טז, כב) יצמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני, ועכשיו הוא שואל עליו. אלא כיון שראה ש'אול את ראש הפלשתי בידו, התחיל שואל עליו, אם מפרץ הוא מלך הוא, אם מזרח הוא שופט הוא. והיה שם דואג האדומי באותה שעה, ואמר לו אפילו הוא מפרץ לא פסול הוא (במיה), לא פסול משפחה הוא, לא מרות המואביה הוא. אמר לו אבנר, ולא כבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית. אמר לו אם כן אדומי ולא אדומית, מצרי ולא מצרית. [אמר לו] אנשים למה נתרחקו, לא על דבר אֲשֶׁר לא קדמו אֲתֶכֶם בְּלָחֶם ובמים. [אמר לו] היה להם לנשים להוציא לקראת נשים, נתעלמה הלכה מעיניו של אבנר לשעה. אמר לו ש'אול, הלכה שנתעלמה מעיניך צא ושאל לשמואל ובית דינו. כיון שבא אצל שמואל בבית דינו, אמר לו הדא מניין אית לך, לא מן דואג, דואג מיני הוא ואינו יוצא בשלום מן העולם, [אבל] להוציאך חֶלֶק אי אפשר, דכתיב כָּל כְּבוֹדָהּ בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה, לאשה [דרכה] שלא להוציא, ולאיש להוציא. ואֲשֶׁר שָׁכַר עָלֶיךָ, לאיש ליתן שכר, ולא לאשה.

וועל דיר עפעס דאָן זאָגן אַ שטיקל תירוץ, [דכתיב] כָּל כְּבוֹדָה בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה. - ודאָס איז] 'דער' תירוץ וואָס ס'שטייט דאָ אין די גמרא. - אזוי שטייט אין מדרש רבה.

מט

זאָגן דאָרטן די מפרשים²¹ [בביאור מה שאמר לו בלשון להוציאך חֶלֶק אי אפשר, דמשמע שאין זה עיקר התירוץ]. וואָרן ס'איז דאָ נאָך אנדערע טעמים, [נאָר] על כל פנים עפעס אַ שטיקל תירוץ האָט ער אים געזאָגט, יהיה איך שיהיה.

ג

[התחלת קושיא טו-ז]

- [נאָר] לכאורה ברויך מען צו פאַרשטיין די גמרא [וכדלהלן בקושיא טו-ז]. -

(המשך עיקר הדרוש, להלן מן אות סג)

נא

קושיא יד - קושיית מהרש"א

במהרש"א מקשההדאך חשבו דואג וסיעתו בימי שמואל, לאסור גם מואבית, והלא כבר התירוה בבית דינו של בועז שקדם להם, ובוועז עצמו שהיה שופט הדור נשא את רות, והאיך היה אפשר לחלוק על הקבלה דמואבי ולא מואבית

יד) דער מהרש"א איז מיר דאָ אַ חידוש, דער מהרש"א פרעגט די קשיא²¹, וויאזוי האָט ער [דואג] עפעס געקענט זאָגן קעגן בית דינו של בועז²², [והלא] ס'שטייט דאָך בפרוש²³ [אז] בועז האָט דאָך אַ גאנצן בית דין צוזאַמענגענומען, [פון עשרה] זקנים,

²¹ ביפה ענף (לבעל יפה תואר) על רות רבה שם: להוציאך חֶלֶק אי אפשר. ולהכי אמנאי לך טעם קצת, אבל עיקר טעמא משום רות המואבית ונעמה העמנית שעתידות לצאת מהן, כדמשמע בפרק הנזכר. או מפני שלוט נתכוון לעבירה ולא בנותיו, כדאיתא בבראשית רבה פרשה נ"א. אי נמי עיקר טעמא לא איתגלי, כטעם אפר פרה ועזאזל ודומיהם, שהם חוקה.

²² שהיה קודם לדורם של שמואל ודוד.

²³ ברות (ד, א-א): ובעז עֶלָה השער וישב שם והנה הגאל עבר אֶשֶׁר דָּבָר בעז, ויאמר סוּרָה שָׁבָה פֶּה פִּלְנִי אֶלְמִנִי וְיִסֵּר וְיִשָּׁב. וַיִּקַּח עֶשְׂרָה אֲנָשִׁים מִזְקְנֵי הָעִיר, וַיֹּאמֶר שָׁבוּ פֶה וְיִשָּׁבוּ. וַיֹּאמֶר הַגָּאֵל, חֲלַקְתָּ הַשְּׂדֶה אֲשֶׁר לְאַחֲנִי לְאַלְמִילָךְ מִכְרָה נַעֲמִי הַשִּׁבְיָה מִשְׁדֶּה מוֹאָב. וְאַנִּי אֲמַרְתִּי אֲגַלְתָּ אֶזְנוֹךְ לְאִמְרִי קִנְיָה נִגְדַּת הַיִּשְׂכִּים וְנִגְדַּת זְקֵנֵי עַמִּי, אִם תִּגָּאֵל גָּאֵל וְאִם לֹא יִגָּאֵל הַיְּגִידָה לִּי וְאֶדְעָה כִּי אֵין זֹולַתְךָ לְגָאֹל וְאִנֹכִי אַחֲרֶיךָ, וַיֹּאמֶר אֲנִכִּי אֲגָאֵל. וַיֹּאמֶר בעז, בָּיֹם קִנְיֹתְךָ הַשְּׂדֶה מִיָּד נַעֲמִי וּמֵאֵת רֹות הַמּוֹאֲבִיָּה, אֲשֶׁת הַמֶּת קִנְיֹתָהּ, לְהִקָּים שָׁם הַמֶּת עַל נַחֲלָתָהּ. וַיֹּאמֶר הַגָּאֵל לֹא אוּכַל לְגָאֵל לִי פֶן אֲשַׁחֲיֵת אֶת נַחֲלָתִי, גָּאֵל לָךְ אֶתָּה אֶת גָּאֲלִיתִי כִּי לֹא אוּכַל לְגָאֵל. וְזֹאת לְפָנִים בִּישְׁרָאֵל עַל הַגָּאֲוִלָּה וְעַל הַתְּמוּדָה לְקִים כָּל דָּבָר שֶׁלֶף אִישׁ נַעֲלוּ וְגו'. וַיֹּאמֶר הַגָּאֵל לְבַעַז קִנְיָה לָךְ, וְיִשְׁלַף נַעֲלוֹ. וַיֹּאמֶר בעז לְזִקְנֵים וְכָל הָעָם עֲדִים אִתָּם הַיּוֹם כִּי קִנְיִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאַלְמִילָךְ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְכָלִּיּוֹן וּמַחֲלוֹן מִיָּד נַעֲמִי. וְגַם אֶת רֹות הַמּוֹאֲבִיָּה אֲשֶׁת מַחֲלוֹן קִנְיִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהִקָּים שָׁם הַמֶּת עַל נַחֲלָתָהּ, וְלֹא יִכְרֹת שָׁם הַמֶּת מֵעַם אֲחֵיו וּמִשְׁעַר מִקְוֹמוֹ, עֲדִים אִתָּם הַיּוֹם. וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אֲשֶׁר בִּישְׁעֵי הַזִּקְנִים עֲדִים, יִתֵּן ה' אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתְךָ כְּרַחֵל וְכִלְיָה אֲשֶׁר בְּנוֹ שְׁתִּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְגו'.

ובגמרא כתובות (ז:): אמר רב נחמן, אמר לי הונא בר נתן, תנא מנין לברכת חתנים בעשרה, שנאמר וַיִּקַּח עֶשְׂרָה אֲנָשִׁים מִזְקְנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שָׁבוּ פֶה. ורבי אבהו אמר מהכא, בְּמַקְהֵלוֹת בְּרַכּוֹ אֲלָקִים ה' מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל (תהלים סח, כז) [פירש"י]: על ברכת מקור צריך קהל, והיינו עשרה, כמו הקהל אֶת הָעֵדָה (חקת כ, ח), ואין הקהל כפחות מעדה, ועדה עשרה, כדילפינן (מגילה כג:) מעדת מגלים, ער מתי לעדה הָרָעָה (שלא יד, כז), יצאו יהושע וכלב] וכו'. ורבי אבהו בהאי קרא דרב נחמן מאי דריש ביה, ההוא מיבעי ליה למידרש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, דאי סלקא דעתך לברכה, לא סגיאל דלאו זקנים. ואידך אי סלקא דעתך למידרש, לא סגיאל דלאו עשרה. אין לפרסומי מילתא וכו'.

און זיי האָבן אַרױסגעגעבן דעם פֿסק הֶלְכָּה [אז] עֲמוּנִי וְלֹא עֲמוּנִית מוֹאָבִי וְלֹא מוֹאָבִית, און בּוֹעֵז [אַלײן] הָאֵט זי דאָך גענומען [על פי פֿסק זה], און ער האָט געטון הֶלְכָּה לְמַעֲשֶׂה, [ווייל] ער האָט מברר געווען [כך בבית דינו. וכי דואג] הָאֵט ער עפעס געקאָנט קריגן אויף בית דינו של בּוֹעֵז.

נב

תירוצן מהרש"א – על קושיא יד

ובמהרש"א נדחק לתרץ, שהיה סובר שלא התירוה בימי בועז אלא מטעם דעשה דיבום דוחה לא תעשה, אבל ודעו הנולד ממנה סוף סוף אסור לבוא בקהל

[והמהרש"א] ער איז מִפְּלֵל, און ענטפערט זייער אַ שווערן תירוצן, אָבער ס'איז אַלץ נישט פֿאַרענטפערט.

[והוא דתירץ שם]^{טו} אַז ס'קאָן זיין ער האָט גערעכנט אַז בּוֹעֵז הָאֵט זי גענומען ווייל ער לערנט אַז ס'איז עשה דוחה לא תעשה, [ובמקום מצות] בָּרוּם מעג מען נעמען חייבי לאוין. אָבער פונדעסטוועגן דאָס קינד איז אסור לבוא בקהל. אַזוי קומט אים אויס דער חֲשָׁבוֹן.

נג

מה שקשה על תירוצן מהרש"א

אבל תירוצו קשה, חדא דמקרא מלא אמרו בבית דינו של בועז, שרות הוא פֿרַחַל וְכִלְאָה אֲשֶׁר בְּנו שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל, ומוכח שהתירוהו בהיתר גמור בבית ישראל. ועוד כבר הקשו דמה שייך לכאן מצות יבום, והלא לא היתה אשת אחיו

נאָר וואָס דען, ס'איז אַ שווערער תירוצן.

קודם ס'שטייט דאָך אַרױס בִּפְיֻרׁוֹשׁ [רות ד, יא] [אז] מ'הָאֵט געזאָגט יִתֵּן ה' הָאֲשָׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתָךְ פֿרַחַל וְכִלְאָה אֲשֶׁר בְּנו שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל, [ומוכח] אדרבה [שהיא ראויה לבית ישראל, ואם כן] וואָס איז אַ הֵהָא אָמִינָא בְּעוֹלָם אַז ס'זאָל זיין אַ פֿסול, אַזוי שטייט דאָך אַרױס דאָרטן אין פֿסוק.

און דאָס אַלײן [עצם תירוצו] האַלט אויך שווער אויס. [דכבר הקשו עליו]^{טז} דלא היה כאן

^{טו} במהרש"א יבמות (עז. ד"ה כתנאי): ואיך שיהיה יש לדקדק בענין זה שדואג וסיעתו חשבו לאסור עמונית ומואבית ולא האמינו בקבלתם, והיארך חשבו שבועז זה אבצן (כבא בתרא צא.) והיה שופט כל ישראל כמה שנים כמפורש בקרא, ואיך נשא פסולי הקהל בריבים, כמו שכתוב (רות ד, ב) וַיֵּקַח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים וגו'. ויותר מזה בספר רות, שהגואל השיב לבועז (שם, ו) פֶּן אֲשַׁחֲת אֶת נַחֲלָתִי וגו', ופירש רש"י שם, לתת פגם בורעו, שנאמר לא יבא עֲמוּנִי ומוֹאָבִי וטעה בעמוני ולא עמונית, עכ"ל. היארך מלאו לבו לדבר כן בפני בועז, שהיה שופט בימיו, והוא התירה בפניו, כמו שאמר (שם, ה) בְּיוֹם קְנֻתָךְ וגו' אֲשֶׁת הַמֶּת קְנִית לְהָקִים שֵׁם הַמֶּת וגו'. גם קשה שהיה חש על פגם זרעו, ולמה לא היה חש על האיסור לאו גופיה, וכל ביאה וביאה אסורה לו. ועל כן הנראה, למאי דמסקינן בפרק כיצד (יבמות כ:) דעשה דיבמה דוחה לא תעשה, וחייבי לאוין מתייבמין מן התורה, אלא דאנן גזרינן ביאה ראשונה אטו ביאה שניה דאסור בה, דכבר איקיים העשה בביאה ראשונה. ואפשר דאז בימי בועז עדיין לא גזרו על כך, והותר לו ביאה ראשונה במצות יבום, דעשה דוחה לא תעשה, וכמו שכתבו המפרשים דדין יבום נהגו אז אף בקרובים, כמו שכתב הרמב"ן בפ' וישב (לח, ח), וכדאיתא בבראשית רבה (פה, ו). ועל כן לא תלה הגואל את דעתו דמואבית אסורה לדחות היבום משום איסור ביאה, דעשה דיבום דוחה לא תעשה דמואבית, אבל תלה הדבר על פגם הזרע, דהולכין אחר פסול, וכיון דהיא אסורה לבא בקהל בלא יבום, בניה הולכין אחריה להיות פסולים בקהל. ועל כן אמר לא אשחית את זרעי שיש לי כבר מאשה כשירה. משא"כ בועז שלא יחוש על זה, שלא היה לו בנים, שמתו כולם בעובדא דמנוח כדאמרינן בפרק הספינה (כבא בתרא שם). וזו היתה גם דעת דואג וסיעתו, שאמרו מה שנשא אותה בועז שהיה שופט ישראל, היינו בהיתר על ידי מצות יבום, ובביאה ראשונה נתעברה ממנו, כדאמרינן דבועז מת מיד אחר ביאה ראשונה, ובנו עובד פסול קהל הוא, דהולכין אחריה, ולא האמין בקבלה 'בהלכה למשה מסיני' עמוני ולא עמונית.

מצות עשה דיבמה כלל, דלאחר שניתנה תורה נתחדשה הלכה דאין דין יבמה נוהג אלא באחים מן האב, ולא בשאר קרובים¹⁷. וגם לא היה שייך כאן יבום כלל, שלא היה קידושין תופסין בהם, שלא גיירום מחלון וכליון¹⁸, ואיך שייך לומר שתדחה היבום מצות לא תעשה (דברי יואל)¹⁹.
[נאָר איך וויל נישט דאָ מאַריר זיין.]

נד

ישוב קושיא יד (כב' אופנים) - לדרכינו

נאָר דער אַמַת, דאָכט זיך מיר, [אַז] מעיקרא אָן איז די קְשִׁיָא נישט אַזוי האַרב, [וועגן] צוויי זאָכן.

נה

אופן ראשון בישוב קושיא יד

והנראה לי דקושיית מהרש"א לא קשה, כי לא היה זמן רחוק מימי בעון לימי שמואל, ועדיין היה שייך לרן בבית דינו של שמואל לחלוק על בית דין הקודם. וכעין שמצינו בגמרא שחוקיה חלק על קודמו בענין ביעור נחש הנחושת, והורו לו חכמים

קודם, [הרי] בית דינו [של בועז] איז דאָך געווען [בזמן קרוב להם, שהרי] 'וואו ווייט' איז עס דען געווען, [והלא] ס'איז געווען דאָס צווייטע דור געווען [שלאחר בועז, שהרי] בועז הוליד אַת עובד, [ועבד הוליד אַת יְשִׁי (רות ד, כא-כב)], ס'איז געווען דאָס 'אַנדערע' דור אינגאַנצן, און שמואל הנביא [ובית דינו עדיין היו יכולין לפסוק שלא בבית דינו של בועז, שהרי] ס'איז געווען יעדעס בית דין בימים ההם [עדיין היה יכול לחלוק על בית דין הקודם, און] ביי שאול המלך איז געווען דאָס בית דין בית דינו של שמואל, און אַז ער [דואג] האָט מְפַלְּל געווען, [באם היו מתקבלין דבריו בבית דין, היה נמצא כי] זיי האָבן נאָך געקאָנט חולק זיין.

נו

[ווי] מ'טרעפט אין די גמרא² [ביי] אָסא און יְהוֹשֻפֿט [שלא ביעור נחש הנחושת, עד שבא

¹⁷ בהגהות אוצר בלום (להג"ר ישעי' פיק זצ"ל) על העין יעקב (יבמות שם), וז"ל: כל דברי הגאון מהרש"א ז"ל בזה נפלאה ממני, אחרי דבועז וגם הגואל הוא אחר שנתנה התורה ונתחדשה ההלכה דאין יבום אלא באחיו של מת, עליו המצוה לייבם. והנה בועז שלא היה אלא בן אחי אביו של מחלון וכן הגואל, מאי מצות עשה איכא דידחה איסור של מואבי דאסורה לבא בקהל, עיין שם כי כל דבריו שכליים הם, אמנם נפלאתי למאד, ולעומת כבודו של הגאון מהרש"א אתלה החסרון כי, דכל דבריו היו נכונים אם היה בועז והגואל קודם מתן תורה, כמו שכתב הרמב"ן בני יהודה, דהיה מייבם על פי הטעם לקרובה ממשפחתו עיין שם. אבל אחר מתן תורה דלא נצטוו ליבם אלא דוקא אחיו מאביו, ולא לשאר קרובים, ואפילו אחיו מאמו אסור בה, ומעתה חלילה להעלות על הדעת דלבעז שרי למיעקר הלאו דלא יבא מואבי בשביל קרובה שהיה בן אחי אביו של מחלון (כדאיתא בבא בתרא א). וכן אסורה לגואל. דרך כלל, המעיין היטב את דברי הגאון מהרש"א יראה כי להולמם קשה, ואני מחילה מכבודו הקדוש אבקשה.

¹⁸ ובועז לא היה אחיהם של מחלון וכליון, אלא בן אחי אביהם.

¹⁹ עיין בזה באורך בדברי יואל לשבועות (אות קמו), ואכמ"ל. ועיין בתרגום על רות (א, ד), ובפ"י המלבי"ם שם.

²⁰ והוא כנראה ממה שהוסיף וביאר רבינו בעת שעבר על הכתבים.

² בגמרא חולין (י: ז): העיד רבי יהושע בן זורו בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי, על רבי מאיר, שאכל עלה של ירק בבית שאן [פירש"י: ולא עישר], והתיר רבי [על פי עדות זו] את בית שאן כולה על ידו [לאכול ירק שלה ופירות האילן בטבלין]. קא סלקא דעתך קסבר רבי מאיר לאו מאריך ישראל היא, ומעשר דגן בחוצה לארץ הוא נוהג מדרבנן הואיל ובארץ דאורייתא, אבל מעשר ירק דבארץ גופיה דרבנן לא גזור מידי בחוצה לארץ. דאי מאריך ישראל היא, אע"ג דרבי מאיר ורבי אחר חורבן הוו, הא קיימא לן מעשר דגן דאורייתא וירק דרבנן, דקדושה אחרונה דעזרא קדשה אף לעתיד לבא, כדקתני התיר רבי את בית שאן, מכלל דשאר מקומות נוהג בהן]. חיברו עליו אחיני ורבי אביו, אמרו לו מקום שאבותיך ואבות

חֲזָקֶיהָ וּבִיעָר אוֹתוֹ, זָאָגְט די גמרא מְקוֹם הַנִּיחוּ לוֹ [אבותיו] לַהֲתַגְדֵּר. זָאָגְט תּוֹסֵפוֹת^{כא} [פֶּשֶׁט, דֵּה־רֵאשׁוֹנִים] זֵי הָאֲבָן גֵּעָהָט אֵן אֲנִדְרַע שִׁטָּה, און זיי [האחרונים] הָאֲבָן גַּעקָאָנְט חוֹלֵק זֵיין. [ומצינו^{כב} שהודו לו חכמים לחזקיה המלך, כי יפה עשה במה שכיתת נחש הנחושת].

נז

אופן שני ביישוב קושיא יד

ועוד דאפילו באופן שאין האחרונים יכולים לחלק על הקדמונים, וכגון באמוראים נגד התנאים, מכל מקום מצינו בגמרא דהיא דמציא גם 'תנא' דסבר כוותיה, אמרין 'הוא דאמר כי האי תנא'

איבערהויפט .. [שהרי] אפילו בזמן התנאים [איז] במשך פון הונדערטער יאָרן הָאֲבָן גַעקָאָנְט קריגן די פון שפעטער [אויף די פון 'פריער']. אויסער די אמוראים הָאֲבָן שוין נישט גַעקָענט קריגן [אויף תנאים]. און נאָך די אמוראים קען מען אויך נישט קריגן [על האמוראים, אבל בדורות האמוראים עצמן היו יכולין האחרונים לחלוק על הראשונים]^{כג}.
און [אפילו] ביי די אמוראים [נגד תנאים] שטייט אויך אַז ס'איז דאָ אַ תנא [דקאי כוותיה בבביתא, יכול לנקוט כוותיה ולחלוק על שאר תנאים, וכדרך דמשני בגמרא בכמה מקומות] הוּא דאמר כי האי תנא^{כד}.

[וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (ממרים ב, א) בית דין גדול שדרשו באחד מן המדות שהדין כך ודנו כך, ועמד בית דין אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו, הרי זה סותר ודן, כפי מה שנראה בעיניו. וסבירא ליה להרמב"ם דמה שאמרו (מגילה ב. ועוד) אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, זה רק בתקנה או בגזרה עיי"ש [בפ' הרדב"ז על הרמב"ם]. וכתב הכסף משנה (שם) דלמד רבינו דין זה ממה דחזינן תנאי בתראי דפליגי אקמאי, וכן אמוראי בתראי פליגי אקמאי וכו'. ואם תאמר אמאי לא פליגי אמוראי אתנאי, דהא בכל דוכתא מקשינן לאמורא ממתניתין או מבריייתא וצריך לומר אנא דאמרי כי האי תנא, ואם לא יאמר כן קשיא ליה. וכפי דברי רבינו הרשות נתונה להם לחלוק על דברי התנאים. ואפשר לומר שמיום חתימת המשנה קיימו וקבלו שדורות האחרונים לא יחלקו על הראשונים, וכן עשו גם בחתימת התלמוד, שמיום שנחתם לא ניתן רשות לשום אדם לחלוק עליהם^{כה}, עכ"ד הכסף משנה^{כז}. (דברי יואל)^{כח}].

אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהג בו היתר. דרש להן מקרא זה (מלכים ב' יח, ד), וַתֵּתֶן נָחֵשׁ הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה מֶשֶׁה [בחזקתו מלך יהודה כתיב] כִּי עַד הַיָּמִים הָהֵם הָיוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מְקַטְרִים לוֹ וַיִּקְרָא לוֹ נְחֹשֶׁתָן, אֲפֹשֶׁר בֶּאֱסָא וְלֹא בִיעָרוּ, בֶּאֱהוּשָׁפֶט וְלֹא בִיעָרוּ, וְהָלֹא כָל עֲבוּדָה זֹרָה שֶׁבַעֲלוּם אֲסָא וְהִישָׁפֶט בִּיעָרוּם, אֲלֵא מְקוֹם הַנִּיחוּ לוֹ אֲבוֹתָיו לַהֲתַגְדֵּר [להתגדל] בו, אף אני מְקוֹם הַנִּיחוּ לוֹ אֲבוֹתִי לַהֲתַגְדֵּר בו וכו'.

^{כא} בתוספות חולין (י:). אלא מְקוֹם הַנִּיחוּ לוֹ אֲבוֹתָיו לַהֲתַגְדֵּר בו. תימה דלא משני הכי בפרק במה בהמה (שבת נו:), דדרשינן וְאֵת הַבְּמוֹת אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּנֵה שְׁלֹמֹה (מלכים ב' כג, יג) אותם ביער יאשיהו כו', אפשר בא אסא ולא ביערם, היושפט ולא ביערם, עד שבא יאשיהו וביערם כו', אלא מקיש ראשונים לאחרונים, מה אחרונים לא עשו ותלה בהן [לשבח] אף [ראשונים לא עשו ותלה בהן לגנאי] כו'. ואמאי לא משני דמקום הַנִּיחוּ לוֹ אֲבוֹתָיו לַהֲתַגְדֵּר בו, כדמשני הכא. ויש לומר, דבשלמא הכא גבי נחש הנחושת, לפי שנעשה על פי הדיבור, טעו בו הראשונים, והיו סבורים שהיה אסור לבערו. אלא התם במה היו טועין שלא לבער אותן הבמות.

^{כב} בגמרא פסחים (נו:). [ווי"ג שהוא מדברי המשנה, וכן נדפס במשניות (פ"ד, מ"ט)]: ששה דברים עשה חזקיה המלך, על שלשה הודו לו, ועל שלשה לא הודו לו. גירר עצמות אביו על מטה של חבלים, והודו לו. כיתת נחש הנחושת [פירש"י: לפי שהיו טועים אחריו], והודו לו. גזו ספר רפואות, והודו לו. ועל שלשה לא הודו לו, קיצץ דלתות של היכל ושגרן למלך אשור, ולא הודו לו. סתם מי גיחון העליקן, ולא הודו לו. עיבר ניסן בניסן, ולא הודו לו.

^{כג} וכגון דמצינו כמה פעמים דנחלקו אביי ורבא על רב ושמואל, וכן רב פפא, אף שהיו בתראי, ואדרכה נקטינן להלכה כהאמוראי בתראי במקום מקמאי.

^{כד} ואם כן היה אפשר לדואג לנקוט כהסברא שסברו הבתי דינים שקודם ימי בועז, וכדלהלן (בסוף אות נח).

^{כה} ועיין עוד בזה בש"ך (תו"מ כה, כא), ובנתיבות המשפט (שם בחידושים, בא).

נח

ואם כן יש לומר שדואג וסייעתו היו סוברים כדעת אותן בתי דינים שקדמו לימי בועז, שבימיים עדיין פסקו לאסור גם מואבית, וכקושת דואג דאם כן נימא נמי ממור ולא ממוות מצרי ולא מצרית, כי קבלה זו דלא עמונית ומואבית נמסרה בסוד מפני המקטרג, עד שנתחדשה ונתגלה ההלכה בבית דינו של בועז, כשהוצרך בועז לכך, וכימי שמואל ודוד שוב נחלקו בדרשות הפסוקים עצמן, עד שגילה להם שמואל הקבלה שנמסרה בסוד

[והנה] דער אַמַת, די גאַנצע הַלְכָה [של עמוני ולא עמונית], שטייט דאָך [שנתגלתה ההלכה באותו יום שנשאה בועז, דעל הא דכתיב ברות] [רות ב, יא] זי איז געקומען אַל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ תְּמוּל שְׁלֹשׁוֹם, זאָגן זיי פֿשֵׁט¹², [שאמרו לה] ווען דו קומסט אַ טאָג פריער לֹא הָיִינוּ מקבלין אותך, אַזוי שטייט אין מדרש¹³, ס'איז נאָכנישט געווען [נודע הלכה זו מקודם].

[שהרי כל מסירת הלכה זו מסיני] דאָס איז דאָך געווען בְּסוּד, ס'איז געווען [באָהאַלטן] וועגן קטרוג [השטן, שלא יתוודע לו מזה ויתאמץ לעכב שורש מלכות בית דוד, ווייל] ס'האָט געדאַרפֿט אַרויסצוקומען [מהלכה זו על ידי רות] דאָס מלכות בית דוד, [ולכן] איז עס געווען באָהאַלטן [בסוד, און] מ'האָט נישט געוואוסט פון דער הלכה, [נאָך] דאָס איז יִדְעמאַלטס' צושטאַנד [געקומען], דעמאַלטס [בימי בועז] איז נולד געוואָרן די הלכה.

האָבן דאָך די אַלע בְּתֵי דִינִין [פון] פריער [שקודם בית דינו של בועז] גע'פֿסִק'נט אַז מואַבִּית איז אויך אָסור. נו האָט ער [דואג] זיך געקאָנט 'פאַררופֿן' אויף יענע בְּתֵי דִינִין [שמקודם לבועז. וממילא] וואָס איז אַ קְשִׁיָּא [באם] ער האָט געוואָלט מברר זיין [לאיסור, ובפרט דהרי חזינן] ער האָט געהאַט טַעֲנוּת [היה להם לקדם נשים לפני נשים] און מ'האָט נישט געהאַט וואָס צו ענטפערן, נתעלמה מהם ההלכה.

נט

דער ישמח משה זאָגט דאָך¹⁴ אַ גאַנצן עַסֶק, פאַרוואָס ער [בועז] האָט געמוזט נעמען עֶשְׂרָה [זָקִינִים. ומפרש] ווייל ער האָט אַלץ [נאָך] מוֹרָא געהאַט פאַר אַ קטרוג, און כָּל בֵּי עֶשְׂרָה שְׂכִינָתָא שְׂרִיא [סנהדרין לט], דאָס היט אָפּ [פונעם קטרוג].

¹² ועיין בדברי יואל מצרוע (עמוד תלא) שהביא דברי הכסף משנה אלו, ומסיים עלה בזה"ל: והנה אם בדרות הראשונים כך, על אחת כמה וכמה בדורינו זה, שאנו נגד הראשונים כקליפת השום, וכאין וכאפס נחשבנו, ודאי שאין בידינו כח להכריע כנגדם, ועלינו לקבל דבריהם כנתינתן. ○ ורגיל אני לפרש מה שאמרו ז"ל במס' שבת (ק"ב:) אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים. דהכי פירושו, אם יש בנו דעת לחשוב את הראשונים כמלאכים, לבלי לחלוק עליהם, כי אם לקבל את דבריהם הקדושים באימה ובראה, אזי אנו נחשבים כבני אדם. אך אם יעלה על דעתנו לומר הלא אף הראשונים בני אדם היו, ויש בכוחינו לחלוק עליהם ולסתור דבריהם ח"ו, אזי אין אנו נחשבים כבדר בני אדם כלל, אלא אנו כחמורים.

¹³ ברות רבה (ה, ג.) ובפסיקתא דרב כהנא (טז, א.) וילקוט שמעוני (רות, רמז תרא): וְתִלְכִּי אֶל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ תְּמוּל שְׁלֹשׁוֹם, שאילו באת אצלינו תמול שלשום לא הָיִינוּ מקבלין אותך, שעדיין לא נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבית ולא מואבית.

ובירושלמי יבמות (מח: והוא שם בהמשך): אמר רבי שמואל בר נחמן וכו', וְתִשָּׁב נַעֲמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כְּלָתָה עִמָּה הַשָּׁבָה מִשְׁדֵּי מוֹאָב (רות א, כב), זו היא ששבה משדה מואב תחלה (פ"י ביפה מראה: שאז נתחדשה הלכה דעמוני ולא עמונית, ומתחילה היו סבורין העולם דאפילו נקבות אסורות לבוא בקהל). אחורי [פירוש ראה אחריתי לזה], אמר לה וְתַעֲזְבִי אֲבִיךָ וְאִמְךָ וְגו' וְתִלְכִּי אֶל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ תְּמוּל שְׁלֹשׁוֹם, שפירושו שתמול שלשום לא ידעת שתוכל לבוא עם עם ה', כין אמר לה אילו באת אצלינו מאתמול שלשום, לא הָיִינוּ מקבלין אותך [דהשתא הוא שנתחדשה הלכה דעמוני ולא עמונית, ומתחילה לא ידענו זה וכו'].

¹⁴ בישמח משה בפרשתו: לא יָבֹא עֲמוּנִי וּמוֹאֲבִי בְּקָהֶל ה' וגו'. כבר כתבתי במקום אחד טעם על שִׁדְרֵשׁ עֲמוּנִי ולא עמונית היה נסתר, להסתיר דבר מחיצוניים. על פי מה שאמרת על הפסוק (קהלת ז, טו-יז) אֶל תִּצְדָּק הַרְבֵּה וְאֶל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאֶל תִּתְחַכֵּם יוֹתֵר, לָמָּה תִּשְׁוֹמֵם, ודוק. ○ ועל פי זה נראה לי הטעם דאיתא בכתובות (ו:) דרבי אבהו סבר וְיָקִיחַ בועז עֶשְׂרָה אָנָּשִׁים (רות ד, ב), למדרש עמוני ולא עמונית. דנראה לי ליתן טעם על הא דקיימא לן פֿרַק אִין דורשין (תגינה יא) ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו, מוסרין לו ראשי פרקים.

[ועל כל פנים] מ'האט מוֹרָא געהאט פאַר דעם, ווייל אויף מַלְכוּת בֵּית דָּוִד הָאָבֶן זיי זיך זייער פאַרלייגט, דער שְׁטָן.

ס

נו [על כל פנים] האָט מען [דאָך] די הֶלְכָה נישט מְגַלָּה געווען, ביז דעמאָלטס.

סא

אַדער [ווי] דאָס זעט אויס גאָר, אַז ס'איז גאָר געווען הִלְכָה לַמִּשְׁנָה מַסִּינִי [שעמוני אסור ולא עמונית], נאָר [דצריך לומר] ס'איז געווען בַּאֲהֲלֻטָּן [שנמסרה הלכה זו רק ליחיד סגולה מראשי הדור, און] מ'האָט עס נישט מְגַלָּה געווען, [אבל לא שפסקו וחידשו כן עתה מחדש].

אַבער על כל פנים אין די פֿסוקים [שכפרשתן, עדיין פלפלו על זה בימי שמואל, שהרי] דער 'לִימּוּד' איז נאָר געווען וועגן דעם, ווייל ס'שטייט אָשֶׁר לֹא קָדְמוּ, אַזוי שטייט דאָך אין די גמרא. [ולכן פלפלו אַז דואג ואבנר בלימוד זה, בכדי לתרץ שלא יהא סתירה מהפסוק אל ההלכה מסיני שפירסמו בעשרה בימי בועז].

סב

ומשמע שגם לאחר ימי בועז עדיין נשאר הדבר בסוד, ולא גילוהו אלא בבית דינו של בועז, מפני צורך השעה, עד שנתגלה בפירסום בימי שמואל כשהמליכו את דוד, ועל דרך שמצינו בגמרא ענין שִׁכְחוּם וְחָזְרוּ וְיָסְדוּם

און ס'קאָן זיין [להוסיף עוד, אַז דאָס] איז טאַקע 'ווייטער' נִתְעַלַּם געוואָרן [לאחר ישיבת בועז ובית דינו], ביז דָּוִד איז נישט אַרויסגעקומען [כשהוצרכו להמליכו בימי שמואל], האָט מען עס געהאַלטן 'ווייטער' שטאַרק בְּסוּדָּה.

ס'איז געווען נאָר דאָרט איין מאָל בימי בועז האָט מען געמוזט עס מְגַלָּה זיין, כדי ער זאָל זי קענען נעמען. אַבער דערנאָך איז עס 'ווייטער' עפעס געבליבן [בסוד, והיה דין זה על דרך שאמרו]^{לא} שִׁכְחוּם וְחָזְרוּ וְיָסְדוּם, [אַז] דעמאָלטס בימי שמואל הנביא

והוא תמוה מאד, למה לא ימסרו להראוי לקבל, למה לא בביאור. ונראה לי, כדי שלא יצא מכלל מחשבה ויבא לכלל דיבור, כדי שלא יהיה חלק לחיצונים ח"ו בידיעה זו. וזה שפיר בענין השגה, אבל לא בענין דין מקובל, כי אין לַחֲדָשׁ מדעתו, והיה צריך תחבולה אחרת כנ"ל. והוא הא דאיתא (פנהרין לט.) אָפֶל בִּי עֲשֵׂה שְׂכִינְתָּא שְׂרִיא, ואין שטן ואין פגע רע. • והמידה היה קבלה ההוא כן. ולא היה ביחיד נרק בעשרה], ולכך היה נעלם, לפי שאין כאן חברה חברה אית ליה (כתובות קט: כו'), והוא היפך מסברת חוץ, דאדרבא על ידי שהקבלה ברבים היה נעלם, ובודאי [אלו העשרה] היה יחיד סגולה, צנועין לדבר ביחיד [אולי צ"ל כיחיד]. • ועל פי זה יתפרש הקרא שאמר דוד (תהלים נה, יט) פָּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקֶּרֶב לִי כִי 'בְּרַבִּים' הָיוּ עִמָּדִי (תהלים נה, יט). ועל ידי זה יובן כח תפילת הרבים, ויובן מאמרו במסכת ברכות (ח.) שמביא ראיות לחשבות תפילות הרבים, ואחר זה מפרש פָּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשִׁי כנ"ל. • ועל פי זה יש לפרש (איוב יד, ד) מִי יִתֵּן טְהוֹר מִטָּמֵא, כלומר שיצא נשמה טהורה של דוד על ידי מקום טומאה, לא אָתָּד, רצ"ל על ידי שלא נתגלה התירו ביחיד רק ברבים, והבן.

^{כא} בדברי המהרש"א דלעיל (בהערה טו, עיי"ש בסוף הלשון). וכן מפורש ברמב"ם (איסור"ב יב, יח) וז"ל: עֲמוּן וּמוֹאֵב איסורין איסורין איסור עולם, זכרים ולא נקבות, שנאמר לא יָבֵא עַמּוּנִי וּמוֹאֲבִי בְּקֶהֱל ה' וגו', 'הלכה למשה מסיני' שהעמוני הזכר והמואבי הזכר הוא שאסור לעולם לישא בת ישראל אפילו בן בנו עד סוף העולם, אבל עמונית ומואבית מותרת מיד כשאר האומות.

^ל וכעין זה כתב ביפה מראה (לבעל יפה תואר) על הירושלמי (יבמות שס, סוד"ה אחריו) וז"ל: ואין להקשות מכיון דבימי בועז נתחדשה הלכה זו, למה נתקשו על זה בימי דוד, עד שהוצרך יתר הישמעאלי לחגור חרבו. שאחר בית דין של בועז, נשכחה ההלכה עד דוד.

^{לא} בגמרא שבת (קד.) ומגילה (ב. ג.): אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא, מנצפ"ך [פירש"י: כפל אותיות] צופים אמרום [נביאי הדורות]. ותיסברא, והכתוב (בחקותי כו, לד) אֵלֶּם הִמְצָאת, שאין הנביא רשאי לחדש דבר

איז געווען חֲזֹר וְיִסְדּוּם. און דואג [בימי שמואל] האָט עס געוואָלט אַוועקמאַכן [מה שחזרו ויסדו, ווייל] דואג איז דאָך געגאַנגען אַקעגן מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, [און] ער האָט אים געוואָלט פֿסְלֵעַן לבוא בקהל.

סג

קושיא טו

אמנם מה שקשה עוד על עובדא דבימי שמואל, הוא מה שדקדק ביפה מראה על לשון הגמרא מלמד שחגר חרב' כִּישְׁמֻעָאֵל, והכוונה דאף שעמשא היה ישראל כוונה בכתוב על שם ישמעאל משום זה, וקשה יהיה לו לכנותו 'אדומי' בשביל זה, שהרי ענין החרב שייך לאדום ולא לישמעאל

טו) נאָר דער יפה מראה שטעלט זיך^{לב}, וואָס איז דאָס לשון יִדְקָר בַּחֲרָב, [והלא] חֲרָב' דאָס גיהער צו עֶשׂוֹן, [וכמו שנאמר לו] וְעַל חֲרָבָהּ תַּחֲיָה (תולדות כז, מ), [ואם כן] האָט ער געדארפט זאָגן אזוי ווי אַן 'אָדוּם', זאָל ער זאָגן זאָל ער אים אַ נאָמען געבן [האָדוּמִי], ווייל ער האָט גענומען אַ חֲרָב. [וכי] ווייל ער האָט זיך געשטעלט בַּחֲרָב, האָט מען אים אַ נאָמען געגעבן יִשְׁמֻעָאֵל? פֿאַרוואָס נישט אָדוּם, [על שם] עֶשׂוֹ, [שהרי] ביי 'אים' האָט מען דאָך געגעבן די בְּרָכָה פֿון וְעַל חֲרָבָהּ תַּחֲיָה.

סד

ובמהרש"א כתב איזה תירוץ בזה, אבל הוא קשה

מאוד. ובیפה מראה נשאר בהקושיא, וצריכה ישוב

דער מהרש"א וויל עפעס זאָגן אַ תִּירוּץ^{לג}. [אבער] ס'איז גאָר שווער, ס'איז נישט צו פֿאַרשטיין^{לד}. איך וועל נישט מֶאַרְרִיך זיין.

און דער יפה מראה [אליין] ענטפערט נישט גאָרנישט. [נאָר] ער שטעלט זיך שטאַרק אויפן לשון יִדְקָר בַּחֲרָב 'כִּישְׁמֻעָאֵל', פֿאַרוואָס איז ער עפעס געוואָרן אַ יִשְׁמֻעָאֵל? פלוצים, איך רוף אים אָן מ'האָט אים גאָר אַ נאָמען געגעבן [על שם] יִשְׁמֻעָאֵל, ווייל ער האָט געזאָגט יִדְקָר בַּחֲרָב.

מעתה. אלא מִיָּהוּהָ הָיוּ [תרווייהו], מידע לא הוה ידעין הי באמצע תיבה הי בסוף תיבה, ואתו צופים ותקינו פתוחין באמצע תיבה וסתומין בסוף תיבה. ואכתי אֵלֶּה הַמִּצְוֹת שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה, אלא שכחום וחזרו ויסדום. [וכן איתא לשון זה בגמרא יומא (פ.) וסוכה (מה.) לענין אחר].

^{לב} ביפה מראה על הירושלמי (יבמות שם, ד"ה שחגר): שחגר 'מתניו' כישמעאלי, שהם קלים וזריזי מתנים, כערכי במדבר. אבל בבבלי דגריס חגר 'חרבו' כישמעאלי, קשה דהיה לו לומר 'כאדומי', שהוא בעל החרב.

^{לב} במהרש"א יבמות (עו. ד"ה גמ' יתרא): גמרא יתרא 'הִישָׁרְאֵלִי' אֲשֶׁר בָּא גוי. וכן הוא בספר שמואל, וכתוב יתרא 'הִישָׁמֻעָאֵלִי' וגו', בספר דברי הימים. ונראה לפרש, כיון שאינו מפרש איזה שם עיקר, ועוד דודאי ישראלי הוה, ועל כן נדרשו שניהם, שחגר חרבו 'כישמעאל', ואמר כל שאינו שומע הלכה זו דהיינו שדוד הוא 'ישראלי' ולא עמוני, ידקר בחרבו. ○ ובירושלמי איכא פלוגתא בהא, איזה שם עיקר. וגם שם גרסינן דחגר 'מתניו' כישמעאל. וכתב בעל יפה מראה, וקשה לפי דברי תלמוד שלנו מאי חגר 'חרבו' כישמעאל, דהיה לו לומר 'כאדומי' שהוא בעל החרב. ○ ואולי שדקירת חרב הוא מדה כנגד מדה, כי לפי דעת דואג דעמונית ומואבית בכלל האיסור ואין לקבל מהם גיורת, והבא עליה קנאין פוגעין בדקירת חרב, כמו שנאמר בפנחס (בלק כה, ח) וַיִּדְקֹר אֶת שְׁנֵיהֶם גוי, גבי מואבית.

^{לד} דלא שייך לכאן ענין קנאין פוגעין בו, דהא רות נתייירה, ובניה הם ישראלים לכל הדיעות, רק הנידון היה אם מותרין לבא בקהל. והעובר על לאו שנאמר בו לא יבא בקהל ה', בודאי אין דינו בחרב, ואין קנאין פוגעין בו. ועיין בחומת אגן להחיד"א (דברי הימים א' ב, יז) שעמד בזה, ונודק לתרץ. וכן הקשה בערוך לנר (יבמות שם) וז"ל, ובפרט מה שכתב דאי עמוני ואפילו עמונית קנאין פוגעין בו, תמוה היא, שהרי אף שאסור לבא בקהל, מכל מקום גוי ישראל גמור הוא.

סה

קושיא מו

גם יש לדקדק למה הוצרך עמשא לומר שכל החולק ידקדק בחרב.
ולמה לא היה סגי לומר בסתם, שכך מקובלת ההלכה

טז) און [בכלל] וואָס איז עפעס דער פֿשט [אז ער האָט געזאָגט] פֿונקט ידקדק בחרב.
זאָג 'אזוי איז די הֶלְכָה', און פֿאַרטיג. וואָס עפעס, מ'גייט זיך עפעס שלאָגן מיט אַ
חָרֵב אז מ'וויל מְבַרֵר זיין אַן הֶלְכָה?
ממה נפשך, קען מען עפעס זאָגן [שחייב מיתה על שחולק בהלכה. אז] ער וויל מברר
זיין אַן הלכה, וועט מען אים אָפֿ-פֿסֶקֶנען, און מ'וועט אַזוי זאָגן. [אַבער] וואָס איז דער
פֿשט ידקדק בחרב.

סו

עוד מדברי הנמרא יבמות

כבר בימי אברהם נרמו בכתוב ההיתר דעמונית
ומואבית, ועל זה אמר דוד נפלאותיך ומחשבתך אלינו

יז) דערנאָך, די גמרא זאָגט נאָך ווייטער¹⁶, אַז דוד המלך האָט געזאָגט (תהלים מ, ו)
רְבוֹת עֲשִׂיתָ [אתה ה' אֱלֹקִים] נְפִלְאוֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ, ווי גרויס דו האָסט געהאַט די
מחשבה [עלי ועל בני] - דער בורא כל עולמים, - שְׁהִתְרַתְּ [את הנקיבות שלהם].
ס'איז אַ גרויסע זאָך געווען.

סז

דערנאָכדעם זאָגט ער, בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִינוּ שְׁטִיט [שוין] 'הַנִּמְצָאוֹת', [שהמלאך אמר
ללוט (וירא יט, טו) קום קח את אשתך ואת] שְׁתֵּי בְנֹתַי 'הַנִּמְצָאוֹת', [ואצל דוד כתיב] (תהלים פט, כא)
'מִצָּאתַי דָּוִד עֲבָדִי, דָּאָס איז דער פֿשט [במה שכבר נאמר בתורה] 'הַנִּמְצָאוֹת', [כי מהם יצא
השתלשלות בית דוד על ידי רות המואבית].
אַזוי זאָגט דאָרטן די גמרא.

סח

ועבור ענין זה של השתלשלות נשמת דוד ומשיח, הוא שמסר נפשו אברהם אבינו להציל את לוט, כי שם בסדום
ואצל לוט היה טמון נשמות קדושות אלו. וכל הפיכת סדום היה עבור זה, להסתיר הדבר מפני המקטרג, וכמבואר
במדרש מִצָּאתַי דָּוִד עֲבָדִי, ודיכן מצאתיו בסדום

[ונמצא דבימי] אברהם אבינו האָט [מען] דאָס נאָך געזאָגט, נאָך בִּימֵי אַבְרָהָם אַבִינוּ
האָט מען נאָך מְתַנַּבֵּא געווען אויף דעם.

[וכן אמרו במדרש]¹⁷ הִיכֵן מִצָּאתַי 'בסדום', [אויפן פסוק] מִצָּאתַי דָּוִד עֲבָדִי, [דכל מעשה
בסדום ובנות לוט הכל נסבב מן השמים בכדי] ס'זאָל קאָנען אַרויסקומען דאָס מְלָכוֹת בֵּית

¹⁶ בגמרא יבמות (עו. והוא שם בהמשך): דרש רבא, מאי דכתיב (תהלים קטז, טז) [אני עבדך בן אמתך] פִּתְחָתָ לְמוֹסְרִי, אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם שני מוסרות [פירש"י: הן רצונות שקושרין בהן העול] שהיו עלי, פִּתְחָתָם [שהתרת את הנקבות], רות המואבית, ונעמה העמונית [אמו של רחבעם, וממנה יצאו מלכי בית דוד]. ○ דרש רבא, מאי דכתיב (תהלים מ, ו) רְבוֹת עֲשִׂיתָ אֵתָהּ ה' אֱלֹקִי נְפִלְאוֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ 'אֵלֵינוּ' [עלי ועל רחבעם בן בני חשבת לטובה, 'כשהתרת' את הנקבות], 'אֵלִי' לא נאמר אלא 'אֵלֵינוּ', מלמד שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד, אמר לו עלי ועליך נאמרו שתי מקראות הללו. ○ דרש רבא, מאי דכתיב (שם ח) אַז אֲמַרְתִּי הִנֵּה בָאתִי, בְּמַגֵּלֶת סֵפֶר כְּתוּב עָלַי, אמר דוד אני אמרתי [בשעה שנמשחת] עתה בָאתִי [לְגִדּוּלָה, ומקרב פסוק לי גִדּוּלָה זו], ולא ידעתי שְׁבַמְגֵלֶת סֵפֶר כְּתוּב עָלַי [נשימי אברהם נכתבה עלי במגילת ספר], הֵם כְּתִיב 'הַנִּמְצָאוֹת', הֵכָא כְּתִיב 'מִצָּאתַי' דָּוִד עֲבָדִי בְשֶׁמֶן קֹדֶשׁ מְשֻׁחָתִיר.

¹⁷ בבראשית רבה (מא, ד): [וגם ללוט ההלך את ארְכָם] הִיָּה צֵאן וּבְקֶרֶב וְאֵהָלִים [לך יג, ה]. רבי טוביה בר יצחק אמר, שני אהלים, רות המואבית, ונעמה העמונית. דכוותה קום קח את אשתך ואת שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ [הנמצאות] וגו', רבי

דוד. [און] דעם מְסִירוֹת נֶפֶשׁ וואָס ס'איז געווען פֿאַר לוֹט'ן, וואָס ער האָט [געהאַט] אברהם אבינו, וואָס ער האָט מַצִּיל געווען לוֹט'ן [במלחמת ד' מלכים, כל זה היה] ווייל דאָרט [אצל לוט בסדום] איז געליגן נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מִשְׁתִּי, [דאָס איז] אַלץ פֿאַרדעם, ווייל דאָרט איז געליגן דוד, דאָס הַשְׁתַּלְשֻׁלוֹת פֿון דוד'ן, דאָס איז געווען דעם גאַנצע מְסִירוֹת נֶפֶשׁ וואָס אַבְרָהָם אָבִינוּ איז מיט אַזויפיל נִסִּים געגאַנגען [ללחום נגד אַמְרָפֶל וחבריו, בכדי] ער זאל אַרויסכאַפֿן לוֹט'ן פֿון דאָרט.

און זיי ברענגען [בספרים הק']^ל אַז ס'האָט נישט געקאָנט זיין [השתלשלות בית דוד] נאָר עַל אֹפֶן כְּזֶה [לצאת מלוט ובהסתר, בכדי להסתיר כל הענין מפני המקטרג שלא ירגיש בזה].

סט

יֵשׁוּב הַקִּישוּיוֹת בַּפְּסוּק לֹא יָבֵא עֲמוּנֵי וּמוֹאבִי

חקרמה ליישוב קושיא טו-יז

איתא במדרש [וכעין זה בגמרא סנהדרין] דימי אלכסנדר מוקדון באו בני ישמעאל למעון נגד בני ישראל, שמגיע להם פי שנים בארץ ישראל משום חלק בכורה, כי ישמעאל היה הבכור

נאָר [לבאר] דאָס ענין [דערפון, נקדים עוד וואָס] אויף די מימרא [פון] לֹא יוֹכַל לְבָכֵר אֶת בֶּן הָאֱהוּבָה עַל פְּנֵי בֶן הַשְּׁנוּאָה הַבְּכֹר, כִּי אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׁנוּאָה יִכִּיר לְתֵת לוֹ פִּי שְׁנֵים, דאָ איז דאָ נאָךְ אַ מימרא - [חוץ וואָס] איך האָב פריער געזאָגט^ל, אויסער דעם מדרש וואָס איך האָב געברענגט^ל פֿון בעל הטורים^ט [על פסוק זה, יש עוד מימרא על זה הפסוק] - אין מדרש רבה אין פרשת חיי שרה^ב.

אין די גמרא אין סנהדרין דף צ"א^מ איז אויך כעין זה, אביסל אַן אַנדער לשון, נאָר דאָרט [אין מדרש רבה] שטייט עס אויף דעם אופן, אין מדרש רבה אין פרשת חיי שרה^ב אויף דעם פסוק וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנָת (חיי כה, ו).

ע

[דאיתא שם במדרש, כי] בימי אלכסנדר מוקדון, זענען געקומען די בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל, און זיי האָבן געפֿאָדערט [פון אידן, בטענה כי] יִשְׁמָעֵאל איז געווען דער בְּכֹר פֿון אַבְרָהָם

טוביה בר רבי יצחק אמר שתי מציאות, רות המואביה, ונעמה העמונית. אמר רבי יצחק, מִצְאֵתִי דָּוִד עֲבָדִי, היכן מציאתי, בסדום.

^ל בספר הליקוטנים (פרשת וירא), ועוד בספרי קודש. ועיין בזה בדברי יואל וירא (עמוד שצד) וישב (עמוד רכג), ובס"ג ויצא תשכ"ז [לשון קדוש קונטרס רפ"ח א, אות צט], ועוד.

^מ בקושיא ח', הנדפס בחלק א' של הקונטרס.

^ט בבעל הטורים (כא, יד): במדרש דורש, [פי תהיין] לאיש זה הקדוש ברוך הוא. אֶהוּבָה אלו האומות, שמראה להם פנים. שְׁנוּאָה אלו ישראל, שמסתיר מהם פנים. יוֹם הַנְּחִילוֹ, לעתיד לבא. לֹא יִבְכֵּר, כי אם בְּנֵי בְכָרִי יִשְׂרָאֵל.

^ב בבראשית רבה (סא, ז): וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים [נתן אברהם מתנת] וגו'. בימי אלכסנדרוס מוקדון באו בני ישמעאל לעורר על ישראל על הבכורה, ובאו עמהם שתי משפחות רעות, כנענים, ומצרים. אמרו מי הולך ודן עמהם, אמר גביעה בן קוסם אני הולך ודן עמהם, אמרו לו הוזהר שלא תחליט להם את הארץ. אמר אני הולך ודן עמהם, אמר נצחתי אותם הרי מוטב, ואם לאו אתם אומרים מה הגרוע הזה שיעמיד עלינו. הלך ודן עמהם. ○ אמר להם אלכסנדרוס מוקדון מי תובע מיד מי, אמרו ישמעאלים אנו תובעים מידך, ומתורתך אנו באים עליהם, כתיב פי אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׁנוּאָה יִכִּיר, ויִשְׁמָעֵאל בְּדִין שִׁטּוֹל פִּי שְׁנֵים. אמר לו גביעה בן קוסם, אדוני המלך, אין אדם עושה מה שהוא רוצה לבניו (בתמייה), אמר לו הין. ואמר לו והכתיב וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לַיִצְחָק. אמרו לו והיכן שטר שילוח שחילק בין בניו, אמר להם וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לַאֲבָרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנָת. ונסתלקו משם בבושת פנים. ○ אמרו כנעניים וכו', ונסתלקו משם בבושת פנים. אמרו מצרים וכו', ונסתלקו משם בבושת פנים.

אָבינו, און די ירושה וואָס מ'האָט געגעבן פאַר אברהם אבינו, [לזרעך] נַתַּתִּי אֶת הָאָרֶץ [לך טו, יח], דאָס קער פאַר אים, פִּי שְׁנַיִם [דערפון, ווייל] ער איז אַ בָּכוֹר, [וממילא] גיהער עס [ארץ ישראל] פאַר די בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל.
אָזוי זאָגט דער מדרש.

עא

והשיב להם גביהא בן פסיסא מהא דכתיב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן מתנות וישלחם מעל יצחק בנו. ואב שנתן כל נכסיו לבן בין הבנים, מתנתו מתנה. ונסתלקו משם בבושת פנים האָט גביהא בן פסיסא געזאָגט [להחכמים], 'איך' וועל גיין טענה'ן [קעגן זיי].
און גביהא בן פסיסא איז געקומען טענה'ן, [ווי] דער מדרש זאָגט, האָט ער געזאָגט, האָט ער געפרעגט אלכסנדר מוקדון 'וואָס' זיי טענה'ן, האָט ער געזאָגט [הטוען בעד בני ישמעאל] מתורתם אנו למדין, אין זייער תורה שטייט אזוי, אַת הַבְּכוֹר בֶּן הַשְּׁנוּאָה יָבִיר לָתֵת לוֹ פִּי שְׁנַיִם, און אונז זעמיר די בָּכוֹרִים.

עב

האָט גביהא בן פסיסא גיענטפערט, איז מען נישט בִּפְנֵי דען צו געבן [פאַר] די זונ'ען מִתְּנֻת [בחייו]. - [ווי] ס'שטייט^א אפילו אַז קיין [חלק] בָּכוֹרָה קען מען נישט [מעביר זיין, ליתנו לבן אחר] בְּתוֹרַת 'בָּכוֹרָה', אָבער בְּתוֹרַת 'מִתְּנָה' קען מען יאָ [לחלק נכסיו לבניו או לאחרים כפי מה שירצה, אזוי] שטייט דאָךְ אַרויס אין די גמרא אין בבא בתרא^א, נאָר ס'שטייט דאָרט [בטענת גביהא רק] בקיצור. - אַ מענטש איז בִּפְנֵי צו 'געבן' מ.
[וכתיב] ויתן [אברהם] אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ 'ליצחק', וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים [אשר לאברהם נתן מתנות], פאַר 'זיי' האָט מען געגעבן עפעס אַנדערש.
פרעגט ער [הטוען בעדם], וואו האָט עטס אַ שְׁטַר אויף דעם.

^א במשנה בבא בתרא (קכז): האומר איש פלוני בני בכור [פירש רשב"ם: שהוא בכור] לא יטול פי שנים, [אי נמי האומר] איש פלוני בני [פשוט] לא יירש עם אחיו, לא אמר כלום, שהתנה על מה שכתוב בתורה [שהרי מתנה לעקור דבר מן התורה, ובעל כרחו של זה יירש עם האחין]. ואינו יכול לסלק מירושה זו אלא על ידי שיתן בלשון מתנה כל נכסיו לשאר בניו וכו'. [המחלק נכסיו לבניו על פיו] [דצוואת שכיב מרע אינה צריכה קנין ולא שטר ולא משיכה, אלא בדבר פיו בעלמא, וכגון שמצוה מחמת מיתה כדאמר לקמן בפרק מי שמת (דף קנא:)], ריבה לאחד ומיעט לאחד [נתן לו במתנה כפליים, או] והשוה להן את הבכור [בלשון מתנה], דבריו קיימין [שיש כח באדם ליתן ממונו במתנה לכל מי שירצה, ואין כאן מתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי לא נשאר לו אחר מיתתו כלום להוריש לבניו בתורת ירושה, שיטלו הפשוטים בשוה והבכור פי שנים]. ואם אמר משום ירושה [אם ריבה לאחד ומיעט לאחד בלשון ירושה, שאמר פלוני בני יירש אותו שדה בית פור, ופלוני בני יירש שדה לָתֶךָ, ועל בנו בכורו פלוני בני יירש שדה פלוני, ופלוני בני יירש שדה פלוני הגדול כשל הבית], לא אמר כלום [דמתנה על מה שכתוב בתורה, שאינו יכול לעשותו יורש אלא כמשפט הכתוב וכו']. ורבותא הוא דנקט ריבה לאחד ומיעט לאחד משום ירושה לא אמר כלום, וכל שכן היכא דעקר כל הנחלות מן האחין והוריש לאחד מהן, לא עשה ולא כלום]. כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה, דבריו קיימין [דכיון דאיכא לשון מתנה בהדה, מהני ליה דאף לשון ירושה קונה].

^ב דבלשון 'מתנה' יכול לכל הדיעות לשנות חלוקת נכסיו ליתן הכל למי שירצה, או לרבות לזה ולמעט לזה, ואפילו לדעת החכמים החולקים על ר' יוחנן בן ברוקא (במשנה שם דף קל). וכל שכן לדעת ר' יוחנן בן ברוקא דפסיק בגמרא הלכתא כוותיה, דלדידיה כשנותן לאחד מן הראויים לירשו, יכול לשנות החלוקה אף כשנותן בלשון 'ירושה' ולא בלשון מתנה, ובכאן הרי יצחק היה בנו וראוי לירשו, ואפילו בלשון ירושה מהני. אמנם כל זה רק לענין חלק הפשוט של הירושה, אבל לענין חלק 'בכורה' ליתן למי שאינו בכור, על זה נאמר לא יוכל 'לִבְכֹּר', וגם בלשון 'ירושה' לא מהני, אבל מכל מקום בלשון 'מתנה' מהני גם בזה. [ובכל זה תבין דיוק לשונות רבינו, שכאן הזכיר רק לשון 'בכורה' ולשון 'מתנה', דלענין העברת חלק בכורה ודאי צריך שיהיה בלשון 'מתנה' דייקא, וכן הוא לישנא דקרא הוא גם כן יומין'. ויתכן שלזה גם כן כוונת רבינו להלן (באות עג) שהעיר בדגמרא נזכר שטענו עבור 'ירושה' ולא עבור 'בכורה', דלענין סתם ירושה סגי במה שחלק בחייו אפילו בלשון ירושה, ולא היה צורך ליתן בלשון מתנה אלא רק לדעת החכמים החולקים על ריב"ב]. [ועיין בכל זה לדינא בשלחן ערוך חו"מ סימן רפא, סעיף א' ד'ז].

הָאֵט ער געענטפערט, ס'שטייט (בתורה) וְלִבְנֵי הַפִּילֹגָשִׁים נָתַן אֲבֵרָהֶם מִתְּנָת, ער
הָאֵט זיי געגעבן מִתְּנֹת, [און מיט דעם] הָאֵט ער זיי מְסַלֵּק געווען [אברהם לשאר הבנים,
וכדמסיים שם הכתוב] וַיִּשְׁלָחֶם [מַעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדוֹ חַי] קִדְמָה אֶל אָרֶץ קְדָם.
וְהָלְכוּ [מִשָּׁם] בְּבִשְׂת פָּנִים.
אָזוּי שטייט אין מדרש.

עג

און ס'שטייט כעין זה אין די גמרא אין סנהדרין ערגעץ, דף צ"א מג.
נאָר דאָרט שטייט נישט [שבאו לטעון] וועגן [חלק] 'בְּכוֹרָה', נאָר [אז] זיי האָבן פֿשוט
גע'טע'נע'ט, [מדין סתם] 'וְיִרְשָׁה' האָבן זיי גע'טע'נע'ט^{מדר}.
הָאֵט מען זיי [אויף דעם] אויך געענטפערט [ממה דכתיב] וְלִבְנֵי הַפִּילֹגָשִׁים נָתַן אֲבֵרָהֶם
מִתְּנָת, אָזוּי שטייט אין די גמרא אויך די זעלבע.
נאָר דאָ [במדרש] זאָגט ער אַרויס אַז זיי האָבן פאַרלאַנגט פֿי שְׁנַיִם, [אַלץ] חֵלֶק
בְּכוֹרָה, [וכל טענתם היתה] אַלץ אויף דעם פסוק [שלפנינו], פֿי אֵת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׁנוּאָה [נפיר
וגו']^א.

עד

ביאור הפסוק בפרשת לך: לְמַעַן יִיטֹב לִי בְּבִכּוֹרְךָ וְחִיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ
ברש"י פירש לְמַעַן יִיטֹב לִי בְּבִכּוֹרְךָ, יתנו לי מתנות
איך האָב אינזין געהאַט [לפי זה, אז] מ'קאָן מיט דעם טייטשן דעם פסוק [בפרשת לך
(יב, יג), וואָס] ס'שטייט אַמֶּר נָא אֶחָתִי אֶת לְמַעַן יִיטֹב לִי בְּבִכּוֹרְךָ, זאָגט רש"י, יתנו לי
מתנות, זיי וועלן מיר געבן מתנות, וְחִיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ, און איך וועל לעבן בלייבן.

עה

וקשה, חדא דהא מצינו אצל מלך סדום שאמר לו אברהם אם מחוט ועד שְׁרוּך נעל ואם
אָקח מִכָּל אֲשֶׁר לְךָ, שלא רצה לקבל ממנו מתנות, והאיד בבאן רצה לקבל מתנות מפריעה
קודם איז דאָךְ אַ קְשִׁיָּא, פאַרוואָס האָט ער עפעס פאַרלאַנגט מתנות [בכלל. והלא
להלן שם (יד, יג) נאמר שאברהם אמר למלך סדום] וְאִם אָקח מִכָּל אֲשֶׁר לְךָ, אִם מְחֻט וְעַד
שְׁרוּך נַעַל, האָט ער דאָךְ באַשוואוירן [אז] ער וועט נישט נעמען, און פֿלוצים [פון פריעה
מלך מצרים] האָט ער גאָר אַרויסגעקוקט אויף מִתְּנֹת?

עו

ועוד דהא סיים וְחִיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ, והיה ראוי להקדים ענין חיות הנפש, לענין המתנות
און דערנאָךְ [איז שווער, וואָס] ער פֿירט אויס וְחִיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ. [והלא] דאָס

²²² בגמרא סנהדרין (צא): ושוב פעם אחת באו בני ישמעאל ובני קטורה לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, אמרו לו ארץ כנען שלנו ושלכם, דכתיב (חיי כה, יב) וְאֵלֶּה תִּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֲבִרָהֶם, וכתיב (תולדות כה, יט) אֵלֶּה תִּלְדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרָהֶם. אמר להן גביהא בן פסיסא לחכמים, תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס מוקדון, אם ינצחוני, אמרו הדייט שָׁכְנוּ נצחתי, ואם אני אנצח אותם, אמרו להם תורת משה רבינו נצחתם. נתנו לו רשות, הלך ודן עמהן, אמר להם מהיכן אתם מביאין ראיה, אמרו לו מן התורה, אמר להן אף אני לא אביא ראיה אלא מן התורה, שנאמר ויתן אברהם את כל אֲשֶׁר לוֹ לִיִּצְחָק, וְלִבְנֵי הַפִּילֹגָשִׁים אֲשֶׁר לְאֲבִרָהֶם נָתַן אֲבִרָהֶם מִתְּנָת, אָב שנתן אגטין לבניו בחייו [פירש"י: כתבים, שלא יטול אחד בחלק חבירו] ושיגר זה מעל זה (כמו שעשה אברהם לישמעאל, שלא לטול במה שנתן ליצחק), כלום יש לזה על זה כלום. ○ מאי מִתְּנֹת, אמר רבי ירמיה בר אבא, מלמד שמסר להם שָׁם טומאה [כשוף ומעשה שדים].

²²³ עיין לעיל בסוף הערה מב. ואפשר לומר בזה, משום דבגמרא מביא שגם הבני קטורה באו לטעון, ובני קטורה לא היו בכורים. משא"כ במדרש מיירי מטענת בני ישמעאל בפני עצמם, וישמעאל היה גם בכור.

ערשטע איז דאך דאָס חיות, האָט ער געדארפט מקדים זיין 'קודם' וְחִיְתָה נִפְשִׁי, איך וועל בלייבן לעבן, און 'אחר כך' יאמר 'מ'וועט מיר נאך געבן מִתְּנוּת אויך. [און] צום סוף האָט ער דאָ גאָר מקדים געווען די מתנות, לְמַעַן יִיטֵב לִי בְּעִבְרֹךָ. [וכפירש"י] יתנו לִי מִתְּנוּת, און 'דערנאך' זאגט ער הערשט וְחִיְתָה נִפְשִׁי בְּגִלְלָךְ.

עז

אמנם לפי דברי המדרש והגמרא הנזכר אתי שפיר, כי בכל מעשה האבות פעלו עבור הבנים עד סוף כל הדורות. ובפסוק וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים נָתַן אֲבֹתָהֶם מִתְּנָה, פירש"י שלא רצה ליהנות מאותן מתנות שקיבל מפרעה, ולכן נתן זאת לבני הפילגשים [שמכללם ישמעאל] בכדי לשלחם בזה מעל יצחק בנו, ולא יוכלו למעון בעתיד שמגיע להם חלק

בארץ

[אמנם לדברי המדרש והגמרא הנזכר] קען זיין, [דהנה] דער פֿלל איז דאך [כי האבות הקדושים] זיי האָבן דאך גערעדט פֿאַר זיך, און פֿאַר די קינדער, עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. [ווי] ס'שטייט אַרויס אין מדרש אויך^{מה}, [אויפן פסוק] הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אֹחֵי מִיַּד עֲשׂוֹ [וישלח לב, יב], זאָגט דער מדרש [ודביתבת] הַצִּילֵנִי גייט אַרויף אויף די קינדער, [אז] זיי זאָלן נִצּוֹל ווערן [מבני בניו] שבאים מכוחו של עשו.

עח

[והנה בפסוק] וְלִבְנֵי הַפִּילִגְשִׁים נָתַן אֲבֹתָהֶם מִתְּנָה, זאָגט רש"י^מ איין פֿשט, - ס'איז דאָ אַ פֿשט שם טומאה [מסר להם], און איין פֿשט זאָגט רש"י - אַז די אַלע מִתְּנוּת וואָס ער האָט באַקומען [פון 'פרעה' ועוד], האָט ער אַהינגעגעבן פֿאַר די בְּנֵי הַפִּילִגְשִׁים, [ולדברי הגמרא והמדרש הרי כמו כן] האָט ער געגעבן פֿאַר יִשְׁמָעֵאל'ן, די אַלע מִתְּנוּת וואָס ער האָט באַקומען דעמאָלטס פון פֿרעה'ן, און כדומה, דאָס האָט ער אַוועקגעגעבן פֿאַר יִשְׁמָעֵאל'ן.

עט

וכנראה שמאותן נכסים שרכש מעצמו, והיו ממקור הקדושה, מה לא רצה ליתן להם

זעט אויס, אַז די נְכָסִים [שרכש מעצמו], דעס וואָס ס'האָט געהאָט אין זיך אַ קְדוּשָׁה, וואָס ס'איז געקומען מִמָּקוֹר הַקְּדוּשָׁה, [דעס] האָט ער נישט געוואָלט אַוועקגעבן פֿאַר יִשְׁמָעֵאל'ן. [ולכן] האָט ער געמוזט 'האָבן' עפעס 'אַזוינס', [בכדי] אים צו געבן, האָט ער גענומען 'דאָס' [מפרעה, ועל זה הוא שאמר לְמַעַן יִיטֵב לִי בְּעִבְרֹךָ, וכפירש"י יתנו לי מִתְּנוּת].

פ

ונמצא שאם לא היה מקבל מתנות מפרעה וכדומה, לא היה לו במה לפטור אותם מלמעון על יצחק, ועל שם אמר לְמַעַן יִיטֵב לִי בְּעִבְרֹךָ, יתנו לי מִתְּנוּת. ומה שאמר וְחִיְתָה נִפְשִׁי בְּגִלְלָךְ, הכל ענין אחד הוא, דעל ידי המתנות יוכלו בניו בדורות העתידים להחיות נפשם, שלא יהיה עליהם קטרוג מצד בני ישמעאל

היצט איז אַזוי.

ווען ער העט נישט גיווען גענומען די מִתְּנוּת [מפרעה], העט דאך נישט גיווען

^{מה} כבראשית רבה (עו, ו): הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אֹחֵי מִיַּד עֲשׂוֹ. הַצִּל אֶת בְּנֵי לַעֲתִיד לְבָא, מִיַּד בְּנֵי שְׂבָאוֹ עֲלֵיהֶן מִכְחוֹ שֶׁל עֲשׂוֹ.

^{מב} ברש"י חיי שרה (כה, ו): נָתַן אֲבֹתָהֶם מִתְּנָה. פירשו רבותינו (סנהדרין צא.) שם טומאה מסר להם. דבר אחר, מה שניתן לו על אודות שרה, ושאר מתנות שנתנו לו, הכל נתן להם, שלא רצה ליהנות מהם.

געקאנט שטיין דער פסוק ולבני הפילגשים נתן אברהם מתנת, [ואם כן] האבן זיי דאך
[גיווען] געהאט א טענה אויפן חלק בכורה, אויף ארץ ישראל. און מי יודע, [שמא] העט
חלילה גיווען נישט געבליבן קיין איד [בארץ ישראל].

איבערדעם זאגט ער אמרי נא [אחתי את] למען ייטב לי בעבורך, יתנו לי מתנות,
און אז איך וועל 'האבן' [פון פרעה], וועל איך האבן וואס צו געבן פאר ישמעאל', [איד]
ממילא וחייתה נפשי בגללך, וועט מען לעבן בלייבן.
קאן זיין דאס איז אפשר [פשט אין פסוק], לויט 'דעם' מדרש.

פא

ישוב קושיא יז (באופן ראשון)

והיוצא מזה שבני ישמעאל היה להם טענה שמגיה להם חלק בכורה. ומצינו ברוד המלך שאמר עליו הקב"ה אף
אני 'בכור' אתנהו, ומפרש במדרש שאתן לו פי שנים כחלק בכורה, שירש בעולם הזה, ובעולם הבא, והיינו גם
לאחר ימות המשיח, ובאלף השביעי. וכל על כל ישראל נקרא שם 'בכור', כמבואר במדרש, שירשו בעולם הזה,
ובעולם הבא

יהיה איך שיהיה, זיי האבן דא גע'טענה'ט [שמגיע להם] א חלק בכורה.
[און] דער אמת, בכורה שטייט [אז דאס] קומט פאר דוד המלך, [וכדכתיב] (תהלים פט, כח)
אף אני 'בכור' אתנהו עליך למלכי ארץ, [ועל זה] זאגט דער מדרש^מ דאס מיינט מען
דוד המלך. אף אני בכור אתנהו, שטייט דאך ארויס אין תהלים א פסוק, און אין
מדרש תהלים^{מב} [דורש, דהכוונה שאתן לו] פי שנים, [דהיינו] עולם הזה און עולם הבא
וועט אים דער בורא כל עולמים געבן דערנאך פאר דוד המלך, ווען ס'וועט זיין ווען
ס'וועט קומען די צייט פון די גאולה שלימה, דעס שטיקל צייט דעס ביסל יארן [פון]
די שנויי דמשיח וועט זיין [דוד המלך והכלל ישראל]^{מט} בעולם הזה ברום המעלה, און דער
עיקר איז עולם הבא וואס ס'וועט קומען דערנאך, [דהיינו באלף השביעי שהוא] יום שפלו
שבת, און [אויך אויף] דער עולם התחיה^{נא}.

^{מב} בילקוט שמעוני על תהלים (פרק ה, רמז תרכט): דבר אחר למנצח אל הנחלות (תהלים ה, א), אמר רשב"ג, על שתי
נחלות שנחל דוד מלכות, בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר אף אני בכור אתנהו, וכי בכור היה דוד, והלא קטן
היה, שנאמר (שמואל א' י, יד) וידד הוא הקטן, ולמה קורא אותו בכור, מה בכור נוטל שני חלקים בנחלה אף דוד
נחל שני עולמות, בעולם הזה ובעולם הבא, אמר דוד על שתיהן אני מזמר, למנצח אל הנחלות.

^{מט} במדרש תהלים (פרק ה), שהוא מקור דברי הילקוט שמעוני דלעיל, ועיי"ש. [ובדפוסים ישנים נשט קצתו, מן
תיבת 'בעולם הזה ובעולם הבא', מהראשון לשני. אבל בהדפס מכת"ש שם ישנו בשלימות, וכנוסח הילקוט דלעיל].

^{מט} כמבואר בשמות רבה (טו, כז): דבר אחר למה נקרא ישראל בני בכורי, לפי שכתוב בתורה כי את הבכור בן
השנואה יפיר לתת לו פי שנים, כך ישראל יורשים שני עולמות, העולם הזה והעולם הבא.

ועיין שם ביפה תואר וז"ל: העולם הזה והעולם הבא. אע"פ שאנו בעולם [הזה] סכופים ודחופים, ועולם
הזה ניתן לעשו וכו', מכל מקום קאמר יורשים עולם הזה על עולם המשיח, שהוא דומה לעולם הזה. ועולם הבא
דקאמר, היינו עולם התחיה שמשונה הרבה, או עולם הנשמות [למעלה]. ואף על פי שפעמים עולם המשיח גם כן
נקרא עולם הבא בדברי חז"ל, כדלעיל (בפי"ת על) סדר א' (בראשית רבה) סימן כ"ו, מכל מקום הכא לגבי עולם
התחיה קרי ליה עולם הזה. [ועיין בדברי יואל בפרשתו (תנינא עמוד רמג, קושיא ז) שהביא רבינו דברי השמר"ר והפי"ת אלן].

^{נא} כלשון משנה דתמיד (ז, ד), מן מור שיר ליום השבת (תהלים צב, א), מן מור שיר לעתיד לבוא, ליום שפלו שבת
ומנחת לחיי העולמים. - ועיין בברטנורא שם, דהכוונה על אלף השביעי, ומקורו בגמרא ראש השנה (לא).
וסנהדרין (צז).

^{נא} כמבואר זה בדברי היפה תואר המובא לעיל (בהערה מז). והכוונה נראה דלשון עולם הבא קאי על אלף
השביעי, 'או' על עולם התחיה שזה אפשר גם באלף הששי [והיינו התחיה 'הכללית' שלא יהיה תיכף בביאת המשיח,
רק לאחר מכן, וכמו שהביא רבינו בכ"מ בשם היפה תואר (על ב"ר פכ"ו) והרד"ק (ח"ב ס"י תולת, וח"ג ס"י תרמד), ולדוגמא
בדברי יואל וואר (עמוד קצו), וביואל משה (א, ג), ובשו"ת דברי יואל (פה, יד), ואמ"ל].

יהיה איך שיהיה, אָזוי ווי דער מדרש (המובא בבעל הטורים)^{לט} זאָגט דאָ (בפרשתן), אַז לעתיד וועלן אידן אַרויסקומען [אַלץ דער] בְּנֵי בְכָרֵי יִשְׂרָאֵל. [והיינו שגם על כל ישראל נאמר ענין זה שיירשו חלק בכורה, בעולם הזה, ובעולם הבא, דהיינו גם לאחר הגאולה].

פב

והנה מה שבחר ה' בירושלים ומקום המקדש, הוא רק בזכות דוד שהיה המלך והראש במבואר בוזהר הק'. ואם כן לפי שיטת דואג שרצה לפסול את דוד ממלכות, היה מתעכב כל זה, ונמנע גאולתם של ישראל, ומה שיירשו חלק בכורה לעתיד לבא

[אָבער] לויט ווי דואג האָט דאָ געוואָלט חלילה פֿסל'ען דאָס מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, איז דאָךְ חס ושלום אָבד תְּקִיָּה [מן דוד, וכן מכל ישראל, ווי] איך האָב אַסאַךְ מאַל שוין געזאָגט דעם זוהר הקדוש^י, אַז דער בורא כל עולמים האָט נאָר געגעבן אָרץ יִשְׂרָאֵל [ובחר בה], ווייל ס'איז ראוי פאַר דוד הַמֶּלֶךְ, ווען דוד הַמֶּלֶךְ קען זיין דער מוֹשֵׁל. און דעמאָלטס [אם היה כדברי דואג] האָט עס נישט קיין חֲשִׁיבוֹת, ווען ס'איז נישט דוד הַמֶּלֶךְ דער מוֹשֵׁל האָט עס נישט קיין חֲשִׁיבוֹת. [וכל הויכוח שבענין דוד] דאָס איז אַלעס אַ הֲכָנָה אויף שפּעטער.

פג

ועל כן ברין חגר עמשא את חרבו, ואמר כל מי שחולק על הלכה זה 'ידקר בחרב'. כי לפי דברי דואג היה נמצא שהיה מתאריך הגלות שבו סכנת 'חרב' ח"ו, ולכן מדה כנגד מדה מי שאומר כן ידקר 'בחרב'

דאָס קאָן זיין [במה שחגר חרבו ואמר כל מי שחולק על הלכה זה 'ידקר בחרב']. [וואָרן] ממילא [לויט דעם וואָס] אַז דואג האָט דאָ מַתְרַעַם געווען, האָט ער געוואָלט חלילה פֿסל'ען דאָס גאַנצע מַלְכוּת בֵּית דָּוִד. [ובמה שרצה לפסול את דוד, א"כ היה מתעכב הגאולה חס ושלום, והיה מתאריך על ידו גזירת הגלות וחרב על שונאי ישראל, ועל כן מדה כנגד מדה חגר "חרב" לקראתו. ובעיון יעקב פירש, משום דהמורד במלכות בית דוד נדון בסייף, עיי"ש. (דברי יואל)].

פד

ישוב קושיא י"ז (באופן שני)

או יש לומר על פי שדרשו בנגמרא בפסוק הנאמר בדוד המלך ו'ה' עמו, מלמד שהלכה כמותו בכל מקום. וענין זה הוא רק עבור השראת השכינה, שעל זה נאמר הלשון ו'ה' עמו, כדמפרש בישמח משה. ומבואר בנגמרא דאין השכינה שורה אלא על משפחות המיוחסות שבִּיִּשְׂרָאֵל, ונמצא דאם היו פוסקין כדברי דואג שאסור לבוא בקהל, לא היה לו השראת השכינה, ולא היתה הלכה כמותו, והיה בזה עוות הדינים שלא כמשפט

אָדער קען גאָר זיין, [ווייל] ס'שטייט די גמרא זאָגט^נ [על הפסוק שנאמר בדוד] ו'ה' עמו (שמואל א' יח, יד), הלכה כמותו בכל מקום. הֲלָכוֹת זענען אַלע אַרויסקגעקומען פון דוד המלך, הלכות לאָמַתּוּ, [ועל זה נאמר] ו'ה' עמו.

^נ בזוהר הק' ויקהל (קצח): אָמר רַבִּי אַבָּא, כְּתִיב (מלכים א' ח, טו) מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא בַּחֲרִיתִי בְּעִיר מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל, וְאַבְחַר בְּדָוִד וְגו', לְבָנוֹת בֵּית לְהִיּוֹת שְׁמִי שָׁם. הָאִי קָרָא לֹאן רִישִׁיָּה סִיפִּיה וְלֹאן סִיפִּיה רִישִׁיָּה, דְּכְתִיב לֹא בַּחֲרִיתִי 'בְּעִיר', וְאַבְחַר 'בְּדָוִד', מֵאִי הָאִי עִם הָאִי. וְאַבְחַר 'בִּירוּשָׁלַיִם' מִבְּעֵי לִיָּה. אֲלֵא כִּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אֵת רְעוּתָא קְמִיָּה לְמַבְנֵי קִרְתָּא, אֶסְתַּכַּל בְּקִרְמִיתָא בַּהּ הוּא רִישָׁא דְּנִהֲגֵי עִמָּא דְּקִרְתָּא, וְלִבְתֵּר בְּנֵי קִרְתָּא וְאִיִּיתִי לְעִמָּא בִּיה. הָדָא הוּא דְּכְתִיב לֹא בַּחֲרִיתִי 'בְּעִיר', עַד דְּאֶסְתַּכַּלְנָא 'בְּדָוִד' לְמַהּוֹי רִעִיָּא עַל יִשְׂרָאֵל. בְּגִין דְּמִתָּא וְכָל בְּנֵי מִתָּא, כְּלָהוּ קִיּוּמִין בְּרִעִיָּא דְּנִהֲגֵי לְעִמָּא, אִי רִעִיָּא אִיהוּ טָבָא, טָב לִיָּה, טָב לְמִתָּא, טָב לְעִמָּא. וְאִי רִעִיָּא אִיהוּ בִּישָׁא, וְאִי לִיָּה, וְאִי לְמִתָּא וְאִי לְעִמָּא. וְהִשְׁתָּא אֶסְתַּכַּל קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּעִלְמָא, וְסָלִיק בְּרִעוּתִיָּה לְמַבְנֵי לִיָּה, וְאִוָּקִים בְּרִישָׁא לְדָוִד, הָדָא הוּא דְּכְתִיב וְאַבְחַר בְּדָוִד עַבְדִּי.

^נ בנגמרא סנהדרין (עג), דוד דכתיב וכו' ו'ה' עמו, שהלכה כמותו בכל מקום.

[און] חלילה ווען ער איז גע'פּסל'ט, [לא היה פוסקים הדין כמותו, והיה יוצא מזה עיוות הדין וההלכה].

ווי דער ישמח משה זאגט^{יד} אויך אזוי, ווען ער איז גע'פּסל'ט, [איז דאך] אין שכינה שורה אלא על מ'יוחסים שב'ישראל' (יבמות מב.), [וממילא] ווען ער איז גע'פּסל'ט אינגאנצן קאן נישט זיין 'וה' אתו' [שתשרה השכינה אצלו, ונמצא] ער קאן נישט מ'כין זיין להלכה [לאמיתו, ואם כן לרברי דואג] האט מען אוועקגעלייגט דעם מ'קור ההלכה.

פה

ומבואר במשנה כי 'חָרֵב' ב'א' ל'עולם' על עיוות הדין, [ועל המורים בתורה שלא פהלכה].

ולכן בכדי למנוע עונש זה של חרב בא בעיוות הדין, חגר חרבו ואמר כל החולק על הלכה זו 'דקר בחרב'

[און] די משנה זאגט [דאך] (אבות ה, ח) 'חָרֵב' ב'א' ל'עולם' על ענוי [הדין], [ועל עיוות הדין] [ועל המורים בתורה שלא פהלכה]. ונמצא כי המורים שלא פהלכה, ברענגען א חרב לעולם. איבערדעם האט ער געזאגט, אז עטס ווילטס פסל'ען דוד המלך [אם כן חרב בא לעולם, ועל כן] חגר מתניו 'בחרב', [דהיינו שזעק בטענתו אז] מיט דעם ברענגט מען א חרב, [און] דאס טאר מען נישט צולאזן, [לערער חס ושלום אויף] דעם מ'לכות בית דוד במקורו.

פו

ישוב קושיא זו

ולפי שבטענת דואג היה נמצא לבטל גדולת דוד וגדולת ישראל שנקראו 'בכור' לירש פי שנים בעולם הזה ובעולם הבא. לכן אמרו כאן הלשון חגר חרבו 'בישמעאל', לרמוז שטענת דואג היה כעין טענת ישמעאל להסיר ח'ו חלק בכורה מישראל, ונגד טענה כזו הוא שבא עמשא ללחום נגדו

[ולפי האמור הרין] דאס זעלבע האט ישמעאל גע'טענה'ט [אז] ער האט געוואלט האבן די בכורה, [דהיינו] ער האט געוואלט צונעמען דעם פ'ח פון דוד המלך [שנאמר עליו אף אני בכור אֶתְנָהוּ, ויש לו כח המושל בארץ ישראל]. איבערדעם זאגט ער, חגר חרב 'בישמעאל'.

דאס קען זיין איז דאס רמז, דעם דמיון פון ישמעאל'ן, ווארן ס'איז דאך געגאנגען [דער ויכוח] דאס גייט אויף דעם, אויפן שרשי הדברים [לברר] וואס ס'קער צו דוד המלך, האט ער גע'טענה'ט [כעין טענת בני ישמעאל], איבערדעם איז חגר 'חרבו בישמעאל'.

פז

ישוב קושיא יא-יג (באופן ראשון)

נאר דאס ענין [ליישיב הדקדוקים שבפסוק] לא יבא עמוני ומואבי וגו', על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים.

^{יד} בישמח משה פרשת משפטים (ד"ה עוד במדרש ואלה המשפטים): דהנה כתיב בדוד 'וה' עמו', ודרשו שהלכה כמותו בכל מקום. וביאור הדבר, על פי מה שכתב החן טוב בפרשת וארא ובפרשה זו, הטעם דאשר תשים לפניך (משפטים כא, א), ואמרו (גיתין פח:): ולא לפני הדייטות ועכו"ם, ואפילו דנין כדן תורה, לפי שעומק הדין אינו מושג אלא בהיות ה' עם השופט, ומלמדו להועיל לכוון דין כהלכה, וכדכתיב (שופטים ב, יח) 'הָיָה ה' עִם הַשֹּׁפֵט, ואם אין הקב"ה בעת המשפט, יכשל בדין, ולא ידע בין ימין לשמאל, לכן כתיב (תהלים קמו, יט-כ) מגיד דברו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום, כי אין השכינה שורה על אומות העולם כידוע (ברכות ז:), עיין שם בחן טוב. וזה שאמרו 'וה' עמו', היינו שהלכה כמותו, שמזה מוכח ששכינתו ית' עמו. וכבר אמרו ביבמות (מב.) 'להיות לך לאלקים ולירצה אחריו' (לך יז, ז), אין השכינה שורה אלא על משפחה המיוחסת בישראל. ואם כן ממה שדוד נתכוון להלכה, ועל כרחק שהשכינה היתה שורה עמו, מוכח שהוא כשר לבא בקהל וממיוחסין שבישראל הוא, לא כמו שעלה על דעתו של דואג כדאיתא ביבמות (עו:): עיין שם.

פח

מבואר במדרש שדרך העצה להחטיאם בבנות מואב, היתה ע"י שבתחילה עשו עמהם משא ומתן ופיתו אותם לערוך סעודות ביחד, באומרם כולנו בני איש אחד אנחנו, עד שנכשלו ונפלו בשמים

קודם האב איך גאר געקלערט א בחינה, - [און] דאס האב איך שוין אמאל געזאגט דאכט זיך שוין לאנג¹¹, - [דהנה] לעולם די עצה פון בלעם'ן איז געווען, שטייט אין מדרש רבה פרשת בלק¹², זיי האבן געמאכט א סעודה צוזאמען, האבן זיי גע'טענה'ט [הבנות מואב] מ'זעמיר דאך פון איין שורש, פון איין יחוס, האבן גע'טענה'ט די מואבים [אונז] זעמיר דאך, [אונז] שטאם מיר דאך אלע פון 'דער' [זעלבער] גזע, פון משפחת אברהם אבינו. [און אויב] עטס ווילט פ'שרס, ש'חט'ס ענק און מאכט ענק פ'רצונקס, און מ'וועל מיר זיין צוזאמען. און אזוי ארומער האבן זיי [המואבים] זיי אריינגעכאפט, אזוי שטייט אין מדרש, [דורכדעם וואס] ס'איז געווארן א גרויס התחברות, מ'איז זייער 'גוט געווארן' מיט זיי, זיי האבן זיך צוזאמגעזעצט [לאכול], און אזוי ארום רחמנא ליצלן האבן זיי [המואבים] זיי געברענגט צו די אלע זאכן [שנפלו בשמים].

פט

ואם בן לכאורה היה להם מקום לאמחלא, להתנצל שעשו בן מתוך אהבה שאהבו לישראל, ולא שהיתה כוונתם מתחילה להרע להם

[והנה] לכאורה קענען זיי זיך 'פארענטפערן' אז זיי האבן נישט געמיינט [להחטיאם, נאר] פארקערט, זיי האבן געזוכט 'אהבת ישראל', זיי האבן נאר געוואלט 'האבן התחברות', [ויתנצלו לומר כי] זיי האבן געקלערט אפשר וועט עס זיי גאר נוצן אז 'זיי' וועלן בעסער ווערן, [אבער] זיי האבן געקלערט אפשר וועט עס זיי גאר נוצן אז 'זיי' אזוי געמאכט 'דערנאך, [אבל הם לא כיוונו על זה מתחילה, להרע לישראל]. זיי קאנען דאך האבן א טענה [אז] פארקערט, זיי האבן גאר געמיינט גוט'ס.

צ

אבל יש ראיה לסתור התנצלות זו, ממה שלא קדמו אותם בלחם ובמים, והרי שמתחילה לא היה אוהבי ישראל כלל, ורק לאחר ששכרו את בלעם בן בעור לקללם ח"ו, דמוה מוכח שעור שנאו אותם, רק אז עשו פעולות להתחבר ולהתקרב לישראל. ומכל זה ראיה שגם בדבר העצה נתכוונו מתחילה להחטיאם, ובכדי להרע להם

ס'איז אבער תבארה בצדה¹³, [במה שלא קדמו אותם בלחם ובמים, ווייל] מיט דעם ווייזט מען זיי איבער [אז] ווילאנג זיי האבן נישט אראפגעברענגט בלעם'ן [לקללם] האבן זיי נישט געזוכט קיין 'אהבת ישראל', [והראיה] זיי האבן ניטאמאל געברענגט קיין לחם

¹¹ בס"ג כי תצא תשט"ו (לשון קדשו קונטרס קנה, אות יט-לב), עיין שם הענין באורך וביתר ביאור.

¹² במדבר רבה (כ, כג): וַיִּחַל הָעָם לָנוּת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב (בלק כה, א) וכו', עשו להם קלעים והושיבו בהם זונות ובידיהן כל כלי חמדה, והיתה זקנה יושבת מבחוץ, ומשמרת ילדה שהיתה לפניו מן החנות. כשישראל עוברין ליטול חפץ בשוק, זקנה אומרת לו, בחור אי אתה רוצה כלי פשתן שבא מבית שאן, והיתה מראה לו ואומרת לו הכנס לפניו ותראה חפצים נאים, הזקנה אומרת לו ביותר וילדה בפחות, מכאן ואילך אומרת לו ילדה הרי אתה כבן בית, שב ברור לעצמך, וצרצור יין מונח אצלה, ועדיין לא נאסר יין של גוים, נערה יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו, ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו, טול לך כלי זה חנם, הלא כלנו בני איש אחד, בני תרח אבי אברהם, אין אתם רוצים לאכול מזבחתינו ומבישולינו? הרי לנו עגלים ותרנגולים, שחטו כמצותכם ואכלו, מיד משקהו היין ובוער בו השטן, היה נשטה אחריה, שנאמר (הושע ד, יא) זנות יִינן וְתִירוּשׁ יִקַּח לָב.

¹³ הוא מלשון המורגל בפוסקים על פי הגמרא (קידושין עד: ובהם יג:), ופירושו 'שובר' בצדו, כשטר שיש אצלו כתב 'שובר' המגרע כחו שכבר נפרע החוב. והכוונה כי 'תשובת' הקרשיא והטענה עומד נגדה בצדה.

ומים, לא קדמו אתכם מיט קיין ברויט און וואסער, [און פלוצלינג] 'היצט' זענען זיי געוואָרן 'אזוי גוט' אינאיינעם, [והלא] פריער איז דאָס נישט געווען, [אלא מאן] זעט מען דאָך אז דאָס איז אינגאנצן געווען [בעצה וכוונה רעה], אז זיי האָבן זיי געוואָלט נאָר דערמיט מַחֲטִיא זיין.

צא

ובזה אתי שפיר כל המשך הכתוב, שהתחיל על דבר, וכפירש"י בשביל העצה שיעצו להחטיאכם. ומה שאמר מעמים האחרים, הוא רק כדי להביא ראיה לטעם הראשון, שלא יוכלו להתנצל שזה היה מתוך אהבת ישראל, כי מטעמים האחרים מוכח להדיא שהם שנאו את ישראל, ורצו בכוונה להחטיאם ח"ו

איבערדעם זאָגט ער על דָּבָר [וכפירש"י בשביל העצה שיעצו להחטיאכם], זאָגט ער נאָך צי פאַרוואָס, אַ סײַמז [דערצו איז] ווייל אָפּער לאַ קדמו אַתְּכֶם בְּלָחֶם [ובמים] בְּדָרָה, מ'האָט דאָך דאָס נישט געטון פריער, נאָר ביז ס'איז נישט געווען אָפּער שָׁכַר עָלֶיךָ [את] בְּלָעַם בֶּן בְּעוֹר, ביז זיי האָבן נישט געדינגען בְּלָעַם, [לא נתחברו עמהם כלל, ואם כן] פון דעם זעט מען דאָך [שכל התחברותם לבסוף, היה רק על דבר שיעצו 'להחטיאם'].

איבערדעם קער דאָס צו דעם [שכל הפסוק הוא ענין אחד השייך זה לזה, כי] דער לאַ קדמו אַתְּכֶם בְּלָחֶם ובמים איז אַ רִאָיָה אז זיי זענען געגאנגען לַהֲחִטִּיאֵם.

[עד כאן ממה שאמרתי כבר].

צב

ישוב קושיא יא-יג (באופן שני)

ועוד יש לומר כי באמת מאמר לא קדמו אַתְּכֶם בְּלָחֶם ובמים, אין עיקרו לנתינת טעם על איסור עמוני ומאבי, אלא בהכרח הוצרך להוסיף הכתוב גם זה, כדי שגדע מזה את ההיתר דעמוני ולא 'עמונית' נאָר [לדרכינו עתה] דאָכט זיך מיר פֿשוּט'ער [לתרץ דקדוקים הנוכחים על פי הגמרא והמדרש דלעיל], אז דער לאַ קדמו אַתְּכֶם בְּלָחֶם ובמים איז טאָקע נישט קיין טַעַם אויפן הִתְרַחֲקוּת, [נאָר] דעס ברויך צו שטיין אין פסוק [כהוספה והשלמה] צו דעם על דָּבָר, [ווי] מ'זעט דאָך ס'איז דאָך אַ הכרח, [און] ס'איז נישט קיין שום קִשְׁיָא פאַרוואָס ס'שטייט דאָ.

צג

שהרי לפי מסקנת הגמרא, כל התירוצ' לסתום מענת דואג וסייעתו, שהקשו דכשם שמצרי אינו מפיק מצרית כמו כן עמוני ומאבי אינו מפיק עמונית ומאבית, הוא רק מתוך קרא אָפּער לאַ קדמו אַתְּכֶם בְּלָחֶם ובמים, ואין דרכה של אשה לקדם

[דהנה] פון דעם על דָּבָר איז געדינגען שְׁיַעֲצוּ [להחטיאכם], ולפי זה לחוד אדרכה היה לנו לומר דעיקר האיסור הוא על הנקיבות, דהלא הן הגנה היו המחטיאים אותם.

[ואם כן] לכאורה [אויף דעם דָּרַש] לא יבא עֲמוֹנִי ולא [עמונית] מוֹאבִי ולא מואבית, נו איז דאָך אַ קִשְׁיָא, אָבער די תורה הקדושה האָט דעך דאָך געזאָגט [על דבר שיעצו להחטיאכם, ומגלן לדרוש] ולא מואבית, יהיה איך שיהיה, מהיכי תיתי [לדייק כן מלשון 'עמוני' לחוד, והראיה וכי] וועל איך דען זאָגן 'מִמְזֹר' ולא ממזרת, אזוי ווי די קשיא פון דואג'ן, אזוי ווי ער [אבנר] איז דאָך שטיין געבליבן [און] ער האָט נישט געהאַט וואָס צו ענטפערן.

[און] דער תִּירוֹץ [דערויף במסקנת הגמרא] איז דאָך נאָר געווען, ווייל ס'שטייט אָפּער לאַ קדמו, [און] אֵין דרכן של נשים לקדם.

[אָבער] ווען דאָס העט נישט געשטאַנען [דער אָשר לאַ קדמו, ולא הוי דרשינן הטעם] אַז אין דרכן של נשים לקדם, העט איך דאָך טאַקע נישט גיווען געוואוסט [דעם מואבי ולא מואבית, ואדרבה] העט מען דאָך טאַקע גיווען געזאָגט אפילו מואבית [שהם העיקר שהחטיאום, וממילא] העט געווען 'אויס' מיטן גאַנצן מלכות בית דוד, [וכמו שאמרו בגמרא דכבר] בַּעֲי לְאַכְרוּזֵי עָלֶיהָ, העט מען גיווען אויסגערופן אַז ער איז אַסור לְבוא בְּקָהֶל, ווען ס'העט נישט געשטאַנען דער אָשר לאַ קדמו.

צד

אלא שלא רצתה התורה לכתוב בפירוש היתר 'עמונית ומואבית', כי היה צורך להסתיר הדבר מפני השטן שלא ידע מקום השתלשלות מלכות בית דוד, ולכן הלבשה התורה ענין זה בתוך הטעמים על האיסור דעמוני ומואבי. אבל עיקר הדבר היה בכדי שמוה ידרשו לבסוף להתיר הנקיבות, כשתגיע השעה הצריכה לכך, ונמצא דשפיר יש צורך גדול לכתוב טעם זה

[וואס כן] איז דאָס אַ 'הכרח' [לכתוב הא דלא קדמו].

[וממילא] קאָן זיין דאָס איז נישט קיין 'נתינת טעם', [נאָר] אין הכי נמי, ער 'מוז' דאָס אויספירן [לסיים, אַז] לֹא יָבֹא עֲמוּנִי וּמוֹאֲבִי עַל דְּבָרֶיךָ [אָשר לאַ קדמו אַתְּכֶם בְּלָחֶם וּבִמְיָם, דרק מהך לימוד הוא דילפינן להכשיר מלכות בית דוד, וכמבואר בגמרא שזו היתה התשובה לסתור דברי דואג].

[אלא שלא רצתה התורה הק'] לומר בפירוש דמואביות לא נאסרו, כדי שרק באותו היום שבימי בועז יתחדש ויתודע הלכה זו דעמוני ולא עמונית, כיון שכבר היה נוגע למעשה, אבל מתחילה אדרבה רצתה התורה להסתיר הלכה זו מפני הקטרוג, דאָס זעט מען דאָך [ווי] זיי זאָגן דאָך אַלע אַזוי פֿשֶׁט, אַז דאָס איז דער טעם פאַרוואָס אַזאַ זאַך איז געווען אַזוי שטאַרק בְּהָעֵלֶם, האָט מען דאָך נישט געקענט אַרויסזאָגן [ולא עמונית], נאָר האָט מען געמוזט לאָזן אין פסוק אַ דָּרָךְ מִזֶּאֱל אִים הָאָבִן וּוָאָס צו ענטפערן, [וכמו שאמר] ^ט וְדַע מֶה שֶׁתָּשִׁיב, און ס'איז נישט געווען עפעס אַנדערש וואָס צו ענטפערן [רק ממה שנאמר אָשר לאַ קדמו אַתְּכֶם בְּלָחֶם וּבִמְיָם, אַזוי] זעט מען דאָך בפירוש אין די גמרא [אַז] ס'איז נישט געווען קיין אַנדערע תְּשׁוּבָה [על דברי דואג] נאָר דאָס. ממילא 'מוז' דאָך דאָס שטיין.

צה

איבערדעם קאָן זיין אַז דאָס שטייט גאָר נישט פאַר אַ 'נתינת טעם', [וממילא] האָט זיך אויפגעהערט די אַלע קשיות, [און] וואָס מ'פרעגט אַ קשִׁיָא (כדלעיל בקושיא יב) אַז דאָס איז נישט קיין נתינת טעם, וואָרן ס'איז טאַקע נישט, ס'איז נישט אויף דעם געגעבן געוואָרן פאַר אַ נתינת טעם, [נאָר] ס'איז געגעבן געוואָרן פאַר אַ יסוד [בהלכה, און] אַ ביאור אַז דעם וואָס איך האָב דאָ געזאָגט [לא יבא] 'עמוני ומואבי' מיין איך [טאַקע] ולא מואבית, פאַרוואָס, ווייל דאָס איז געבויעט אויפן אָשר לאַ קדמו, פון דעם וועל איך וויסן אַז דאָס מלכות בית דוד איז פֿשר.

[איז דאָך] דער פסוק, דער אָשר לאַ קדמו אַתְּכֶם, דאָס האָט אויפגעהאלטן דאָס גאַנצע [מלכות בית דוד].

^ט כאן חסר קצת על הריקארדניג, ונשלם מהנדפס בדברי יואל בזה.

^ט במשנה דאבות (ב, יד), ובגמרא סנהדרין (לח:), ודע מה שתשיב לאפיקורוס. ועיין בזה בגמרא שם.

איז דאָס אַ ביאָר אויף דעם, [און] דאָס איז גאָר נישט קיין נתינת טעם. [און] דאָס איז אַ הכרח [למירינהו].

[און] איבערדעם קער דאָס אָהער אין פֿסוק, [און] דאָס איז דער קישור פונעם פֿסוק [עיינ קושיא יג], [ווייל] מ'האָט דאָס באַלד געברויכט צו זאָגן, אַז ער זאָגט דעם 'על דְּבַר [בשביל שיעצו להחטיאם], און [רמזה ההלכה] לאַ עמוּנית ולאַ מואבית, מוז ער שוין מוסיף זיין [דעם אָשֶׁר לאַ קדמו, ווייל] אַז נישט וועט מען חושש זיין אויף די נשים [לכלול גם אותם בכלל האיסור], וועט מען זאָגן [אדרבה] די נשים זענען געווען ביי דעם, ווייל סוף כל סוף די מַחֲטִיאִים זענען געווען די נשים בעיקר, און מ'העט זיי גיווען אַריינגענומען אין דעם 'על דְּבַר' [דהיינו העצה להחטיאם, וכמו שעל זה נאמר] הֵן הָנָה הָיוּ 'בְּדָבָר' בְּלָעַם, [און] אַזוי ווי ער [דואג] האָט געפרעגט די קשיא, העט דאָךְ דאָס גיווען געווען אַזוי [כדברי דואג ח"ו. ולכן מכיין] אַז ער זאָגט דעם על דְּבַר, מוז ער אויסקומען [לומר גם] 'אָשֶׁר לאַ קדמו', ולהודיע זאָלסט וויסן איך מיין אָבער 'די' [הזכרים לחוד, ולא הנשים].

צו

[און] פֿאַרוואָס דער בורא כל עולמים האָט אַזוי געוואָלט [אף שהם היו עיקר המחטיאים], דאָס איז אַן עקסטערע זאָך. [און] טאַקע אפשר פֿאַרדעם, ווייל מ'האָט געוואָלט דעם מַלְכוּת בֵּית דָּוִד סִיזָל אַרויסקומען [ממקום כזה שלא יחשוב השטן שמשם ישתלשל]. אָבער [על כל פנים] דאָס איז געווען דער רָצוֹן ה' ברוך הוא [שכן ישתלשל הענין, איז] על כל פנים דאָס 'מוז' שטיין אין פֿסוק, [און] דאָס גיהער פֿאַר אַ נתינת טעם [דהיינו] פֿאַר אַ ביאָר, ממילא איז די גאַנצע קשִׁיא [בקושיא יא-יג] נישט קָשָׁה.

קער

ברכת הקורש

דער בורא כָּל עוֹלָמִים זאָל העלפֿן : אַז מ'זאָל זיך 'האָבן אין די הענט'.
וּנְתַנוּ ה' אֱלֹקֶיךָ 'בְּיָדְךָ', מ'זאָל 'זיך אליין' האָבן אין די הענט.
מ'זאָל נישט אַריינגעכאַפט ווערן בעונינו הרבים, פון [דעם] זָרֵם הָעוֹלָם.

הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ יְרַחֵם, [ער] זאָל אויפהייבן אידישע הערצער, מ'זאָל מיר זוכה זיין אין די יְמֵי אֵלּוּל - פֿאַר די הייליגע טעג - סִיזָל שוין זיין דער בְּיוֹם הַנְּחִילוֹ אֶת בְּנָיו, ווי דער מדרש זאָגט^{לט} [דקאי על לעתיד לבא, ווען] מ'וועט קומען אַל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנְּחִלָּה, וואָס ס'וועט זיין לעתיד.

מ'האָב מיר נאָך די געציילטע טעג, ביז צו די הייליגע טעג.
[ווען] מ'וועט נאָכאַמאָל דין זיין אויפֿן כָּלָל יִשְׂרָאֵל, און אויפֿן פֿרָטִיות.
מ'זאָל שוין געהאַלפֿן ווערן בְּמִהְרָה, [און] אַרויסגיין פון דעם חֲשֻׁכוֹת.

מה נאמר ומה נדבר.

אין לְנוּ עַל מַה לְהַשְׁעִין אֵלָּא עַל אֲבִינוּ שְׂבִשְׂמִים.

דער בורא פֿל עולמים זאל העלפן :

מ'זאל מיר נאך זוכה זיין צו טון תשובה שלימה, אין די פאר טאג ביז צו די הייליגע טעג.

מ'זאל מיר זוכה זיין אין די הייליגע טעג, מ'זאל דבוק זיין אין בורא פֿל עולמים. מ'זאל מיר זיך אויסבעטן א שנת גאולה וישועה, א שנת רחמים ורצון, פארן כלל ישראל, און פארן פרטיות.

מ'זאל מיר ניצול ווערן מפל צרה וצוקה, [אלע אידן] בכל מקומות מושבותיהם.

במהרה זאל מיר געהאלפן ווערן מיט א ישועה אמיתית.

בהתרומונות קרן התורה וישראל, ובהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

